

Døldarheia vindkraftpark, Vindafjord kommune

Konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø



Fagrapport

Stavanger, januar 2012



AMBIO Miljørådgivning AS
 Godesetdalen 10
 4034 STAVANGER



Tel.: 51 44 64 00
 Fax.: 51 44 64 01
 E-post: post@ambio.no

Døldarheia vindkraftpark - fagrapport kulturminner og kulturmiljø

Oppdragsgiver: Haugaland Kraft AS & Fred Olsen Renewables AS

Forfatter: Rune Idsøe

Prosjekt nr.: 25654

Rapport nummer: 25654-3

Antall sider: 73

Distribusjon: åpen

Dato: 06. januar 2012

Prosjektleder: Toralf Tysse

Arbeid utført av: Rune Idsøe, Annelaug Meland, Leif Appelgren

Stikkord: Døldarheia vindkraftpark, Vindafjord kommune, kulturminner og kulturmiljø, virkninger, synlighet, konsekvenser

Forsidefoto: Sau på beite i planområdets randsoner. Utsyn nordover mot Ølen.

Sammendrag:

I denne fagrapporten vurderes konsekvensene for kulturminner og kulturmiljø ved utbygging av Døldarheia vindkraftpark i Vindafjord kommune. Vurdering av omfang og konsekvens er et uttrykk for hvor store negative eller positive endringer det aktuelle tiltaket vil medføre i influensområdet. Rapporten følger i hovedsak et metodesett beskrevet av Statens vegvesen i håndbok 140, med en beskrivelse av verdi, omfang og konsekvens. Både direkte og indirekte virkninger er vurdert.

Status

Kulturminner i planområdet

Det er pr. i dag ingen kjente, registrerte automatisk fredete kulturminner eller fredete nyere tids kulturminner innenfor plangrensene eller i nærområdene. Det ble heller ikke påvist noen sikre eller antatt automatisk fredete kulturminner under befaringen. Det eksisterer lite, eller ingen, arkeologisk kunnskap om det aktuelle området, noe som i all hovedsak skyldes at det tidligere ikke er gjort arkeologiske befaringer eller registreringer der.

Gjerdestølen ligger lengst sør i planområdet, her er det bevart ruiner etter minst en stølsbygning.

Potensial for tidligere ikke registrerte kulturminner

Potensialet for ikke registrerte kulturminner er generelt lavt. Det er lite potensial for steinalderlokaliteter i området, men det er en stor heller vest i planområdet hvor det likevel er naturlig å prøvestikke. Det kan også være aktuelt å prøvestikke ved noen av vannene.

Kulturminner i øvrig influensområde

Det er registrert forholdsvis mange automatisk fredete kulturminner i Vindafjord kommune og influensområdet for øvrig. Det dreier seg i stor grad om gravminner, men også enkelte steinalderlokaliteter, gårdsanlegg, helleristningsfelt, bautasteiner, med mer. Noen av de viktigste og mest opplevelsesrike fornminnene er skiltet og tilrettelagt for publikum.

De skilte forminnene er: Gravfelt fra jernalderen på Refsnes, hulvei ved fjernet gravfelt på Østabø, middelalderkirkegården på Sandeid, bygdeborg på Steinslandsåto, kultursti med en rekke kulturminner fra flere perioder på Utbjøa samt syv bautasteiner på Grinde.

Det er svært mange SEFRAK-registrerte bygninger i influensområdet, men få av disse er evaluert og verdivurdert. Det er mange SEFRAK-bygg også i de nære dalførene, og disse knytter seg primært til den historiske gården, med stort sett alle bygningstyper representert. SEFRAK-bygningene ligger nede i dalbunnene, 2-4 km fra planområdet. Videre er det fire vedtaksfredete bygningsmiljøer i influensområdet, ingen av disse befinner seg i nærområdene, en automatisk fredet kirke (Stødle i Etne) og seks listeførte kirker.

Omfang og konsekvens

Virkninger i plan- og tiltaksområdet

Tiltaket vil ikke direkte berøre noen kjente eller registrerte kulturminner eller kulturmiljø i planområdet for vindkraftverket. Det tas imidlertid forbehold om at registreringsaktiviteten i planområdet har vært eller fraværende, og at gjennomføring av § 9-undersøkelser i planområdet kan føre til at registreringsstatusen blir endret.

Planlagt adkomstvei fra Fv. 46 ved Eikje vil ikke berøre eller medføre nærføring av noen kjente, registrerte kulturminner, men vil medføre nærføring i forhold til et automatisk fredet gravfelt bestående av tre gravhauger (Askeladden 35194).

Visuelle virkninger for kulturminner i øvrig influensområde

På grunn av stor avstand medfører ikke støy noen problemstillinger i forhold til noen av de øvrige registrerte kulturminner eller kulturmiljø i influensområdet.

Synlighetskartet viser at 1-5 turbiner vil være synlige fra de skilte gravhaugene på Refsnes og fra hulveien på Østabø. Avstanden til nærmeste turbin er henholdsvis 2,7 km fra Refsnes og 2 km fra Østabø. Vingenes rotasjon vil være et dynamisk element som kan ta fokus vekk fra kulturminnene. Ikke minst vil dette være negativt i en pedagogisk sammenheng. Dette vil svekke kulturminnenes lesbarhet noe, og medføre en endring av den historiske sammenhengen mellom kulturmiljø og landskapsomgivelsene.

Det vil være få synlige turbiner sett fra SEFRAK-miljøene i det nære influensområdet. Få synlige turbiner kompenseres av stor visuell dominans, turbinene vil derfor kunne oppleves som et negativt innslag i landskapsbildet som ikke harmonerer med tradisjonelle gårds- og kulturlandskapet. Tiltaket vil stort sett ikke endre bygningsmiljøenes historiske lesbarhet, som først og fremst knytter seg til den nære gårdskonteksten.

Vindkraftverket vil ikke være synlig fra noen av de fredete bygningene. Det vil heller ikke være synlig fra de aller fleste listeførte kirker.

Oppsummering av omfang og konsekvens

Tiltakets negative omfang for noen av de viktigste kulturminner og kulturmiljø er sammenstilt og vurdert i tabell 1.

Tabell 1. Negativt omfang for kulturminner og kulturmiljø ved utbygging av Døldarheia vindkraftpark.

Kulturminnelokalitet/ -kategori	Verdi	Omfang (negativt)	Konsekvens (negativ)
Nærføring av adkomstvei			
Gravfelt med fire gravhauger (Askeladden 35194)	Middels	Middels	Middels
Visuelle virkninger fra vindturbinene			
Skiltede fornminner på Refsnes og Østabø	Stor	Middels	Middels
Fredete bygninger	Stor	Intet	Ingen
Automatisk fredet og listeførte kirker	Stor	Lite	Liten
SEFRAK i de nære gårdsmiljø	Middels	Lite – middels	Liten
Imsland	Stor	Intet	Ingen
Vikedal bygdemuseum	Middels	Intet	Ingen
Stuhaug gardsmuseum	Middels	Middels	Middels
Skjoldastraumen (sluse og fornminner)	Stor	Intet	Ingen
Vikedal bru	Stor	Intet	Ingen
Gamlevegen til Imsdal	Middels – stor	Intet	Ingen
Vurdert etter tiltak eller område			
Planområdet med vindturbiner		Stort	Liten
Adkomstvei (hovedalternativ)		Lite	Liten
Nettilknytning (hovedalternativ)		Ubetydelig	Ubetydelig
Vurdert etter type virkning			
Direkte virkninger		Intet	Ingen
Indirekte virkninger		Lite – middels	Liten - middels

Samlet vurdering

Det er ingen konflikt med kulturminner eller kulturmiljø i planområdet for vindkraftverket. Tiltaket har derfor **ingen** direkte virkninger og konsekvenser for kulturminner.

Omfang og konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø i øvrig visuelt influensområde er samlet vurdert å medføre **liten - middels negativ konsekvens**.

Avbøtende tiltak

Det bør vurderes å se på traseen for planlagt adkomstvei (hovedalternativet) og hvorvidt denne bør legges noe om for å unngå nærføring i forhold til det automatisk fredete gravfeltet. Eventuell omlegging av traseen bør også ta mest mulig hensyn til landskap og arealbruk i området.

På grunn av det lave konfliktnivået i forhold til kulturminner er det derfor ikke foreslått andre konkrete avbøtende tiltak.

INNHOOLD

1	INNLEDNING	7
2	UTBYGGINGSPLANENE	8
2.1	Planområdet.....	8
2.1.1	Geografisk beliggenhet.....	8
2.1.2	Beskrivelse av tiltaksområdet.....	8
2.2	Vindkraftparken.....	9
2.2.1	Oversikt.....	9
2.2.2	Utredningsturbin.....	10
2.2.3	Vei.....	10
2.2.4	Direkte arealbeslag.....	11
3	TEORI OG METODER	12
3.1	Materiale.....	12
3.2	Begreper og definisjoner	12
3.1	Problemstillinger	14
3.1.1	Vindkraftverk.....	14
3.1.2	Kraftlinjer.....	16
3.2	Metode	16
3.2.1	Verdi.....	16
3.2.2	Omfang.....	18
3.2.3	Konsekvens.....	20
3.3	Influensområdet.....	21
4	KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I PLANOMRÅDET.....	22
4.1	Registreringsstatus.....	22
4.2	Potensial for tidligere ikke registrerte kulturminner	24
4.2.1	Landskapet.....	24
4.2.2	Potensial for steinalderlokaliteter.....	24
4.2.3	Stedsnavn som indikator.....	24
4.2.4	Potensial for kulturminner knyttet til fast bosetning	25
4.2.5	Relevante registreringsmetoder	25
4.2.6	Undersøkelsesplikten.....	25
5	KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I ØVRIG INFLUENSOMRÅDE	26
5.1	Status i Askeladden.....	26
5.2	Skiltede og tilrettelagte kulturminner.....	30
5.2.1	Gravfelt fra jernalderen på Refsnes	31
5.2.2	Hulvei ved fjernet gravfelt på Østabø.....	31
5.2.3	Middelalderkirkegården på Sandeid.....	31
5.2.4	Bygdeborg på Steinslandsåto.....	32
5.2.5	Kulturstien på Utbjoa.....	33
5.2.6	Syv bautasteiner på Grinde	34
5.3	Bygningsarv	35
5.3.1	Fredete bygninger	35
5.3.2	Vernede og listeførte kirker.....	36
5.3.3	SEFRAK.....	40
5.3.4	SEFRAK-registrerte bygninger i nærområdene.....	42

5.4	Andre viktige kulturminner og kulturmiljø.....	45
5.4.1	Vikedal bygdemuseum.....	45
5.4.2	Stuhaug gardsmuseum.....	45
5.4.3	Slusene i Skjoldastraumen	46
5.4.4	Vikedal bru.....	46
5.4.5	Gamlevegen til Imsland.....	47
5.5	Kulturlandskap	47
5.5.1	Kystlynghei	47
5.5.2	Registrering av nasjonalt viktige kulturlandskap.....	47
5.5.3	Regionalt og lokalt viktige kulturlandskap	48
5.6	Verdikart.....	49
6	OMFANG OG KONSEKVENSER.....	51
6.1	Vurderingsgrunnlag	51
6.2	Sårbarhet.....	53
6.3	0-alternativet	53
6.4	Virkninger i planområdet og inngrepsnære områder	54
6.5	Visuelle virkninger i øvrig influensområde	55
6.5.1	Generelt.....	55
6.5.2	Skiltede og tilrettelagte fornminner.....	56
6.5.3	Fredete bygninger	56
6.5.4	Automatisk fredet og listeførte kirker.....	56
6.5.5	SEFRAK i de nære gårdsmiljø.....	57
6.5.6	Andre viktige kulturminner og kulturmiljø	57
6.6	Oppsummering av omfang og konsekvens	58
6.7	Samlet vurdering.....	58
7	FORSLAG TIL AVBØTENDE TILTAK.....	59
8	DEFINISJONER.....	60
9	REFERANSER.....	62
10	VEDLEGG: VISUALISERINGER.....	63
10.1	Synlighetskart	1
10.2	Visualisering fra Aksla	2
10.3	Visualisering fra Kolltveit	3
10.4	Visualisering fra Ilsneset.....	4
10.5	Visualisering fra Sandeid.....	5
10.6	Visualisering fra Steinsland næringspark	6
10.7	Visualisering fra Knapphus.....	7
10.8	Visualisering fra Vikedal	8
10.9	Visualisering fra Øvre parkeringsplass, Olalivegen/Oppheim	9
10.10	Visualisering fra Ølen	10

1 INNLEDNING

Haugaland Kraft AS og Fred. Olsen Renewables AS planlegger å bygge og drive Døldarheia vindkraftpark i Vindafjord kommune, Rogaland fylke. Vindkraftverket vil ha en installert effekt på inntil 90 MW. Utbyggingsplanene er underlagt konsesjon, og planene er også av et slikt omfang at de utløser konsekvensutredning etter forskrift om konsekvensutredninger. Denne fagrapporten om kulturminner og kulturmiljø er en av flere underlagsrapporter for konsekvensutredningen, som er en integrert del av konsesjonssøknaden.

Utredningsprogram

Utredningsprogram fastsatt av NVE 24. oktober 2011 sier følgende om temaet kulturminner og kulturmiljø:

- *Kjente automatisk fredete kulturminner/kulturmiljø, vedtaksfredete kulturminner og nyere tids kulturminner og kulturmiljøer innenfor planområdet og nærliggende områder skal beskrives og vises på kart. Kulturminnenes og kulturmiljøenes verdi skal vurderes og det skal utarbeides et verdikart. Potensialet for funn av automatisk fredete kulturminner skal vurderes og delområder med størst potensial for funn skal vises på kart.*
- *Direkte og visuelle virkninger av tiltaket for kulturminner og kulturmiljø skal beskrives og vurderes.*
- *Det skal redegjøres kort for hvordan virkninger for kulturminner kan unngås ved plantilpasninger.*

Fremgangsmåte:

Relevant dokumentasjon skal gjennomgås, og kulturminnemyndighetene skal kontaktes. Den regionale kulturminnemyndighet er fylkeskommunen, og for områder med samiske interesser er det Sametinget. For å få nødvendig kunnskap om automatisk fredete kulturminner skal det foretas befaringsperson med kulturminnefaglig kompetanse. Undersøkelser som innebærer inngrep i naturen kan kun foretas av fylkeskommunen, Sametinget, NIKU, de arkeologiske museene og sjøfartsmuseene innenfor deres gitte ansvarsområder. Riksantikvarens "Rettleiar: Kulturminne og kulturmiljø i konsekvensutgreiingar" (2003) og NVEs veileder 3/2008 "Visuell innvirkning på kulturminner og kulturmiljø" kan benyttes i arbeidet med utredningen. Veileder er tilgjengelig på NVEs nettsted (www.nve.no). Ved utarbeidelse av verdikart henvises det til Vegvesenets "Håndbok 140". Databasene "Askeladden" (<http://askeladden.ra.no/sok>) - en oversikt over fredete kulturminner og kulturmiljøer, og SEFRAK-registeret - et landsdekkende register over eldre bygninger og andre kulturminner, kan benyttes i utredningsarbeidet.

2 UTBYGGINGSPLANENE

2.1 Planområdet

2.1.1 Geografisk beliggenhet

Planområdet for den foreslåtte vindkraftparken ligger i midtre del av Vindafjord kommune, ca 5 km SØ for kommunesenteret Ølen. Det nærmeste tettstedet er Sandeid, som ligger 2 km NØ for planområdet. Haugesund by ligger vel 30 km SV for planområdet.

Figur 2.1 angir beliggenheten av planområdet.



Figur 2.1. Lokalisering av planområdet.

2.1.2 Beskrivelse av tiltaksområdet

Døldarheia er småkupert fjellhei med moderat relieff og vekslende småformer mellom ca. 450 – 730 moh. Ryggene der vindturbinene er tenkt plassert ligger stort sett mellom 630 – 730 moh. Døldarheia er et relativt grønt fjellområde med til stor del vegetasjonsdekket mark. I enkelte deler av planområdet er det imidlertid en hel del bart fjell. Floraen i planområdet er i hovedsak triviell og preget av fattig berggrunn. Planområdet er åpent, og på grunn av betydelig beiting av sau er det lite tegn til gjengroing.

2.2 Vindkraftparken

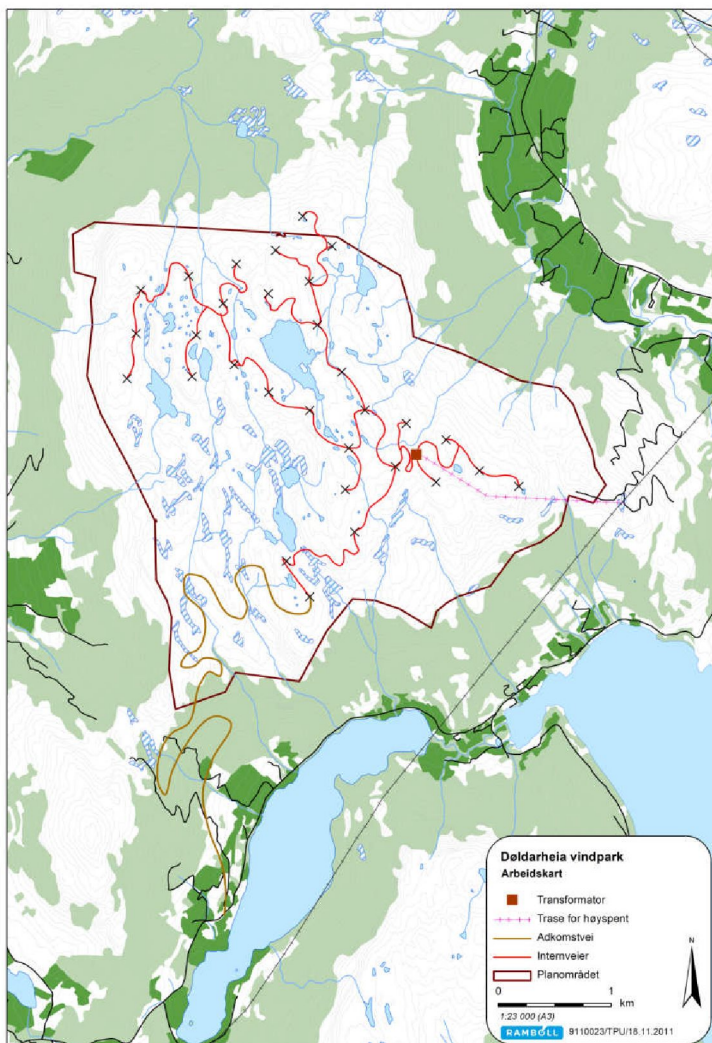
2.2.1 Oversikt

Døldarheia vindkraftpark vil etableres innenfor et ca 14,4 km² stort planområde. Planområdet dekker store deler av det tilnærmet treløse høydedraget som kalles Døldarheia.

Vindkraftparken er utredet med 30 stk. 3 MW turbiner, noe som gir en samlet installert effekt på 90 MW.

Utbyggingen vil også omfatte et internt veinett på 16 km, en kombinert trafostasjon - servicebygg, et internt kabelnett og en ca 2 km lang 300 kV luftledning for nettilknytningen. Atkomstveien til vindkraftparken vil ha en lengde på ca 6 km med foreliggende valgt alternativ. Utredningslayouten for Døldarheia vindkraftpark fremgår av figur 2.2.

Turbinpunktene er overveiende plassert på små høydedrag innenfor planområdet. Dette har sammenheng med at vinden akselererer over bakketopper, og en eksponert beliggenhet vil derfor gi en best mulig utnyttning av vindressursene. Turbinpunktene har ellers en noenlunde lik naboavstand, da det er benyttet en innbyrdes minsteavstand på ca 300 meter for å unngå vindskygge. Muligheten for fremføring av vei og tilknytning til nett har videre vært viktige hensyn ved plassering av turbiner.

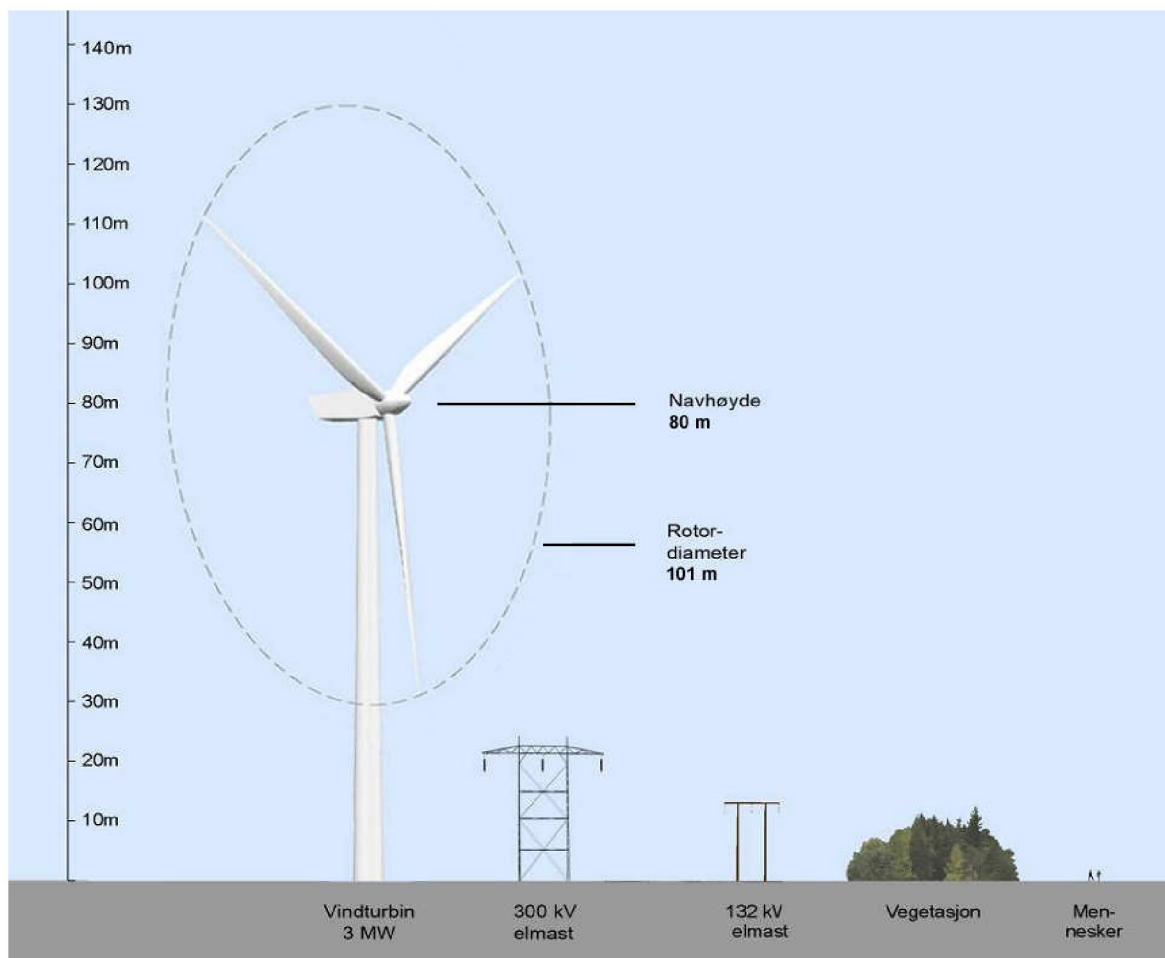


Figur 2.2. Utredningslayout for Døldarheia vindkraftpark.

2.2.2 Utredningsturbin

Utredningsturbinen for Døldarheia vindkraftpark er en Siemens 3 MW med 101 meter rotordiameter og 80 meter navhøyde. Figur 2.3 illustrerer de relative dimensjonene på turbinen. Den aktuelle turbinen til Siemens mangler gir.

Vindturbinene vil ha en tilnærmet hvit overflate både på tårn, blader og maskinhus. Hver vindturbin fundamenteres til fjell via et betongfundament i kombinasjon med fjellbolter/stag.



Figur 2.3. Illustrasjon på dimensjoner på en tilsvarende turbin som utredningsturbinen.

2.2.3 Vei

Atkomstvei

Fagutreder Rambøll har vurdert tre alternative traseer for atkomstvei til vindkraftparken. Alle traseer har utfordringer hva gjelder terreng, og det vil være nødvendig med flere sløyfer for å komme opp til vindkraftparken fra eksisterende vei. Det er valgt alternativet fra sør som atkomstvei til vindkraftparken.

Interne veier

Det er valgt å tilpasse veilinjene for transport av kjente turbinstørrelser opp til 3 MW. Ved valg av traseer for utredningslayouten har veitrunder Rambøll Norge lagt følgende forutsetninger til grunn:

- Veilinjé skal i størst mulig grad følge naturlige terrengformasjoner
- Veibredden skal være på minimum 5 meter
- Veiene skal ha en stigning som ikke overstiger 10 %
- Tverrfallet på veien skal ikke overstige 2 grader
- Veiene må ha minimum ytre horisontalradius på 20,1 m og en indre på 9,1 meter
- Vertikalradius må være minimum 200 meter
- Maksimal aksellast må være 15 tonn (komprimering/sammenpressing på 95 % må oppnås)
- Møteplasser må anlegges ved minimum hver kilometer, samt ved kritiske punkt langs veien.
- Møteplassene må være 60 m lange og ha 5 m ekstra bredde.
- Sidegrøfter langs veien må være dypere enn bærelaget/overbygningen. Det er viktig med god drenering, og spesielle hensyn må tas i myrområder

2.2.4 Direkte arealbeslag

Det samlede arealbeslaget i planområdet vil bli ca. 332 dekar for utredningslayouten. Dette arealet fordeler seg som beskrevet i tabell 2.1.

Tabell 2.1. Arealbeslag for Døldarheia vindkraftpark.

Type installasjon/inngrepstype	Areal (dekar)
Oppstillingsplass og vindturbiner	30
Transformatorstasjon med servicebygg og parkeringsarealer	2
Interne veier, 5 m bredde + 2x2,5 m grøft	160
Adkomstvei 5 m bredde + 2x2,5 m grøft	60
Kraftledningstrasé, ryddebelté	80
Sum direkte arealbeslag	332
Planområdets areal	14 400

3 TEORI OG METODER

3.1 Materiale

Skriftlige og muntlige kilder

Denne fagrapporten bygger på arkivmateriale, litteratur og muntlige opplysninger for en samlet vurdering av planen i forhold til registrerte og andre kjente kulturminner.

Riksantikvarens nettbaserte fornminnedatabase *Askeladden* er hovedkilden for opplysninger om automatisk fredete kulturminner. Referansene til alle omtalte automatisk fredete kulturminner i statusdelen er med henvisning til registreringsnummer i *Askeladden*.

Opplysninger om nyere tids kulturminner er basert på nettbaserte kart og databaser som *Temakart Rogaland*, *Miljøstatus i Norge* og andre nettbaserte kilder, skriftlige kilder som bygdebøker og lokalhistorisk litteratur samt muntlige kilder (se referanseoversikt i kapittel 9).

Befaring

Befaringer i planområdet er et viktig grunnlag for å vurdere potensialet for tidligere ikke registrerte, automatisk fredete kulturminner. Sentrale feltmetoder er visuelt søk etter synlige kulturminner og generelle landskapsbetraktninger.

Området er befart den 29.9., 20.-21.6. og 8.11.2011. Værmessig var det varierende forhold disse dagene, med noe sol, delvis skyet, og en del dis og tåke. Sikten har derfor vært varierende. Ut i fra landskapets ensartede og åpne karakter, vurderes befaringene å ha gitt et rimelig godt grunnlag for en generell vurdering og oppfatning av området.

3.2 Begreper og definisjoner

Kulturminne og kulturmiljø

Kulturminneloven (LOV 1978 nr. 50 Lov om kulturminner) definerer *kulturminner* som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med *kulturmiljøer* menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Definisjonene er vide, noe som skyldes at menneskelig aktivitet er svært allsidig, og derfor har etterlatt en mengde ulike spor. Ordleddet "minne" indikerer at et kulturminne er noe det knytter seg tradisjon og en viss, men ikke nærmere definerbar, alder til. Ingen konstruksjoner er heller et kulturminne før det oppfattes og defineres som det.

Fornminner og nyere tids kulturminner

Kulturminner eldre enn reformasjonen (1537), spesifisert i kulturminneloven (kml.) § 4, er automatisk fredet, jf. § 3. Slike kulturminner kalles *automatisk fredete kulturminner*, eventuelt *fornminner*.

Etterreformatorisk tid (etter 1537) kalles generelt for nyere tid, og kulturminner fra denne perioden for *nyere tids kulturminner*. Slike kulturminner er, med unntak av hus fra perioden 1537-1650, ikke automatisk fredet og har ikke et formelt vern, men kan fredes ved vedtak. Vedtaksfredninger gjelder vanligvis spesielt bevaringsverdige hus oppført etter 1650. Regulering til *spesialområde bevaring* etter plan- og bygningsloven er en langt vanligere måte å sikre verneverdige kulturminner fra nyere tid på.

SEFRAK og bygningsarv

SEFRAK er en landsomfattende registrering av faste kulturminner – SEFRAK – startet i 1974-75. Registeret omfatter i hovedsak bygninger og ruiner etter bygninger (med unntak av kirker) oppført før 1900, i noen tilfeller også fram til 1940. For å redusere et videre ukontrollert tap av vår eldste bygningsarv vedtok stortinget 3.3.2000 en lovendring av kulturminneloven (kml. § 25 annet ledd) som pålegger kommunene meldeplikt ved rivning /vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850. Bakgrunn for valg av årstallet 1850 som tidsskille, må sees ut fra at midten av forrige århundre markerte en omfattende økning i byggeaktiviteten her i landet. Byggeskikk og materialbruk endret seg også i en betydelig grad fra omkring 1850.

En evaluering, der bygningene blir inndelt i verneklasse A, B eller C, gjør registeret mer rasjonelt i praktisk bruk:

- Klasse A: Verneverdige bygninger med fredningspotensial
- Klasse B: Verneverdige bygninger som er aktuelle for spesialregulering
- Klasse C: Bygninger som kun bør underlegges plan- og bygningslovens generelle bestemmelser

Registeret skal på den ene siden være et redskap for praktisk utvikling og utforming av lokalmiljøet, på den annen side være et hjelpemiddel for alle som søker kunnskap om vår historiske bakgrunn.

Sagnmateriale

Det er naturlig at det gjennom århundrene har knyttet seg en del lokale sagn og muntlige tradisjoner til steder og naturformasjoner, og som opphav til stedsnavn. Innimellom kan vi fortsatt få et innblikk i dette mytiske landskap. Slikt muntlig materiale med stedstilknytning er kulturminner i ordets videste forstand, men regnes i norsk sammenheng, med unntak av samiske områder, normalt ikke som verneverdige.

Kulturlandskap

Gamle sjøbruksmiljø med naust og annen kystnær og tradisjonell bebyggelse, båtstøer, kaier, havner, farleder, rester etter ankerplasser, ballastplasser, båtvrak, fyrstasjoner, seilingsmerker og andre spor etter de maritime næringer hører til det vi kan kalle det *maritime kulturlandskapet*.

Dagens kulturlandskap er et resultat av menneskelig aktivitet og innvirkning på våre fysiske omgivelser over svært lang tid, og det er sporene etter dette som er kulturminner. Kulturminner kan derfor ikke isoleres fra kulturlandskapet de er en del av, og sammenhengene i miljøet er vesentlige for opplevelse og forståelse. Det historiske landskapet er i så måte en uvurderlig og ikke-fornybar ressurs, og utgjør en viktig del av rammene rundt vårt fysiske miljø som vi bor og ferdes i. Vakre og estetiske landskap er ofte karakterisert ved tidsdybde, lesbarhet og harmoni. Hvordan vi velger å forme og endre våre fysiske omgivelser har derfor betydning for menneskers livskvalitet. I dette ligger det et stort samfunnsansvar, som til syvende og sist handler om god eller dårlig, positiv eller negativ lokal og regional stedsutvikling.

En del begreper og faguttrykk er definert i kapittel 8.

3.1 Problemstillinger

3.1.1 Vindkraftverk

Etablering av et vindkraftverk kan virke inn på kulturminner og kulturmiljø på grovt sett to måter:

Direkte virkninger

Dette omfatter skade, fjerning, tildekking, flytting og forandring av kulturminner. Det er kun kulturminner og kulturmiljø i selve tiltaksområdet som kan bli direkte berørt.

Tiltak som i seg selv ikke berører et kulturminne direkte kan likevel medføre direkte virkninger på sikt. For eksempel kan endrede strømningsforhold føre til avdekking og/eller nedbrytning av marine kulturminner.

Kulturminnelovens § 3 første ledd skisserer forbud mot disse former for inngrep i automatisk fredete kulturminner, med mindre det er lovlig etter kml. § 8, det vil si tillatelse etter dispensasjon. Alle automatisk fredete kulturminner etter kml. § 6 har dessuten en sikringssone på fem meter fra fornminnets synlige eller kjente ytterkant. Rettsvernet etter § 3 gjelder også for sikringssonen.

Indirekte virkninger

Indirekte virkninger medfører endring eller forstyrrelser i omgivelsene som utgjør en del av kulturminnets eller kulturmiljøets miljøsammenheng. Både visuelle virkninger, støy, reflekser, bevegelser og skyggeeffekter er eksempler på slike virkninger. Dette kan føre til barriereeffekter og fragmentering av sammenhenger mellom kulturminnet/kulturmiljøet og landskapet det ligger i. De fysiske omgivelsene sett fra kulturminnet/kulturmiljøet kan bli vesentlig forandret eller forringet. Tiltaket kan i verste fall dominere utsynet sett fra kulturminnet/kulturmiljøet, særlig dersom dette ligger tett ved eller i en dominerende synsretning. Dette kan medføre redusert opplevelsesverdi og endrete betingelser for forståelse av kulturminnets/kulturmiljøets historiske plassering og betydning (lesbarhet). Viktige sammenhenger mellom kulturminne og landskap kan bli endret/ødelagt, eller relasjonen mellom flere kulturmiljø som inngår i en visuell/kontekstuell sammenheng kan bli vesentlig endret. Kulturminner og kulturmiljø både i og utenfor tiltaksområdet kan bli indirekte påvirket av tiltaket.

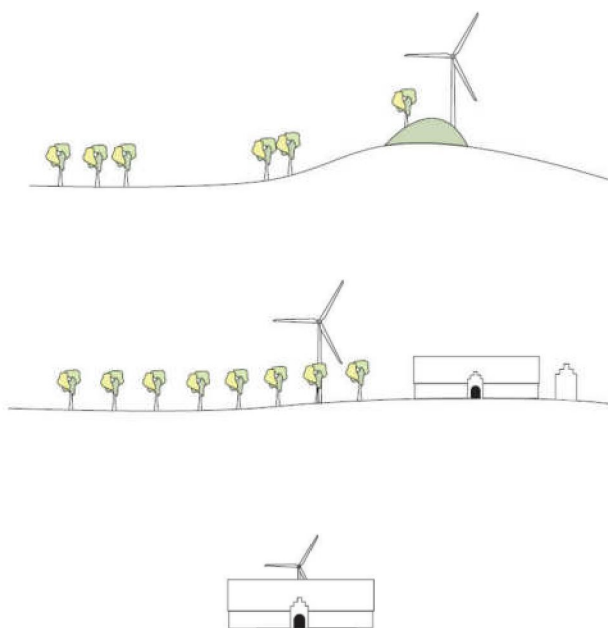
Også indirekte virkninger *kan* være i strid med kulturminnelovens § 3 første ledd, som også skisserer forbud mot å skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner. Skjemmeforbudet har hittil vært en noe "sovende" paragraf, men dette er i ferd med å endre seg, i takt med den faglige utviklingen og forståelsen av kulturminnevernet, ikke minst i forhold til landskapssammenhengen. Utilbørlig skjemming begrenses ikke av sikringssonen på fem meter, som kun gjelder direkte inngrep. At sikringssonen på fem meter ikke vil være tilstrekkelig i forhold til så dominerende anlegg som vindturbiner vil nok de fleste kunne enes om. Hva som er utilbørlig skjemming og hvor grensene går er en skjønnsvurdering. Kulturminnevernforvaltningen står imidlertid nokså fritt til å vurdere dette på selvstendig og faglig grunnlag.

Visuelle virkninger

I mange tilfeller er det de visuelle virkningene som fremstår som en vindparks største konsekvens. Det området som bygges ut til vindkraft vil endre karakter fra et åpent og lite berørt landskap, til et område dominert av tekniske installasjoner. Vindturbiner må plasseres mest mulig åpent i terrenget for å være godt eksponert for de fremherskende vindretninger. Vindparken vil dermed også være godt synlig i et stort influensområde. En vindpark har derfor visuell innvirkning i forhold til en rekke landskapskvaliteter på et storskalanivå, der kulturminner inngår som viktige landskapselementer.

Høye vindturbiner vil kunne bryte siktlinjer og dominere landskapsbildet i nærmiljøet. Både vindturbiner og tilhørende infrastruktur, ikke minst omfattende veinett, vil kunne stykke opp og fragmentere sammenhengende kulturmiljøer og kulturlandskap. Dette vil kunne medføre at landskapets kulturhistoriske innhold og karakter blir endret. Muligheten til å oppfatte og forstå funksjonelle sammenhenger i et større kulturmiljø og samspillet mellom kulturminner og landskap kan bli forringet og mindre tilgjengelig, med redusert opplevelsesverdi som resultat.

To eksempler kan illustrere at kulturhistoriske landskapselementer kan være visuelt sårbare i forhold til store vindturbiner: 1) Dersom en vindturbin i bakgrunnen fra et gitt betraktningsspunkt ser ut til å være "plantet" midt i en gravhaug. 2) Dersom rotorbladene stikker opp over hustaket på en kulturhistorisk verneverdig bygning sett fra eksempelvis adkomstveien (figur 3.1). Slike virkninger vil endre kulturmiljøenes autentisitet, opplevelsesverdi og samspillet med omgivelsene på en svært uheldig måte, selv på avstander der størrelsesforholdet ikke lenger gjør vindturbinene til det dominerende innslag i landskapsbildet. Det er med andre ord ikke nødvendigvis vindkraftanleggets synlighet og tilstedeværelse i landskapsbildet i seg selv som er problematisk i forhold til andre og viktige landskapselementer. Mange utredninger har kun et topunktperspektiv, og hvorvidt vindturbinene kan sees fra viktige landskapselementer som eneste problemstilling. En kulturhistorisk landskapsanalyse bør også inkludere et trepunktperspektiv og hvorvidt vindturbinene virker forstyrrende eller tar fokus fra sårbare kulturminner fra et bakenforliggende, relevant betraktningsssted. Denne typen omfangsvurderinger er imidlertid tidkrevende og kompliserte og ikke relevant i alle sammenhenger.



Figur 3.1. Eksempler på uheldig samspill mellom vindturbiner og historiske elementer. Øverst: vindturbin bak gravhaug. Midten: vindturbin som forstyrrer samspillet mellom natur- og kulturbetingede landskapselementer i et viktig kulturmiljø. Nederst: vindturbin bak en verneverdig bygning. Relevansen for alle disse eksemplene er hvorvidt betraktningssstedet vurderes som relevant, dvs. er et vanlig betraktningsssted for opplevelse av kulturminnet. (Figurene er hentet fra Birk Nielsen 2007).

Støy

Fravær av "fremmedartet støy" er en forutsetning for at kulturminner og kulturmiljøer skal ha full verdi. Hvilke lydnivåer som oppleves som sjenerende, avhenger av hvilken type område man befinner seg i, og hvilken bruk av området som er ønskelig. "Retningslinjer for behandling av støy i arealplanlegging" (MD 2005) har 35 - 40 dB som anbefalt øvre grense for såkalte stille områder som natur- og friluftsområder, mens anbefalt øvre grense for kulturmiljøer er satt til 50 – 55 dB. I større upåvirkede naturområder, f. eks. i fjellet eller kjerneområder i bymarker, er all hørbar fremmed lyd i prinsippet uønsket.

3.1.2 Kraftlinjer

Etablering av kraftlinjer medfører noen få og forholdsvis små punkttingrep ved mastepunktene. Også i skogrydningsbeltet vil anleggsvirksomhet (kjøring av anleggsmaskiner, deponering av utstyr/masser) kunne berøre eventuelle kulturminner. De direkte virkningene i forhold til kulturminner og kulturmiljø vil samlet sett normalt være forholdsvis små. Som regel vil det være de indirekte virkningene som er størst også for denne typen inngrep. Master og linjer kan medføre betydelig skjemming og reduksjon av opplevelsesverdi, autentisitet, osv. Også etablering av brede skogrydningsbelter langs linjene vil kunne virke betydelig skjemmende.

Avgrensning av visuelt influensområde for etablering av kraftlinjer fastsettes etter noen skjønnsmessige kriterier. Som en rettesnor vil følgende kriterier ligge til grunn for vurderingene: Avstander inntil 3 x mastehøyden betegnes som nærføringssone, inntil 9 x mastehøyden som nærvirkningssone og avstander opp til 4 km som fjernvirkningssonen (Berg 1996). Fjernvirkningseffekten vil avta gradvis, og på større avstander i denne sonen vil virkningene som regel være meget små. Visuelle fjernvirkninger kan imidlertid ha stort negativt omfang i forhold til særskilt viktige kulturminner og kulturmiljø.

På bakgrunn av disse kriteriene kan følgende avstandssoner settes for 132 kV linje med mastehøyde på ca. 15 meter:

Nærføringssonen:	0 – 45 meter
Nærvirkningssonen:	45 – 120 meter
Fjernvirkningssonen:	120 – 300 meter
Visuell siktbarhetssone:	300 meter– 4 km

Disse avstandssonene er å anse som veiledende for kriterier for vurdering av omfangs- og konsekvensnivå ved etablering av 132 kV-linjer med mastehøyde på rundt 15 meter (tabell 3.1).

Tabell 3.1. Omfangskriterier for 132 kV-linje

Avstandssone	Avstander	Omfang
Nærføringssonen	0 – 45 meter	Stort negativt
Nærvirkningssonen	45 – 120 meter	Middels negativt
Fjernvirkningssonen	120 – 300 meter	Lite negativt
Visuell siktbarhetssone	300 meter - 4 km	Lite – ubetydelig negativt

3.2 Metode

3.2.1 Verdi

Kulturminner og kulturmiljø utgjør en verdi/ressurs på flere måter. Det skilles grovt mellom *opplevelsesverdi*, *kunnskapsverdi* og *bruksverdi*. Det er knyttet til dels ulike sett med kriterier til disse verdikategoriene, jf. tabell 3.2, men det går likevel ikke an å skille skarpt mellom disse. Det er viktig å være klar over at det sjelden knytter seg kun ett kriterium til et konkret kulturminne eller kulturmiljø, men tyngden vil kunne ligge på den ene eller andre siden. Et kulturminne har derfor gjerne både opplevelsesverdi, kunnskapsverdi og bruksverdi samtidig. Kulturminner tilfører våre omgivelser innhold og karakter og representerer derfor en historisk dimensjon, og beriker derigjennom vår opplevelse og oppfatning av omgivelsene. Kulturminner representerer en unik kunnskaps- og erfaringsressurs. Vår kulturarv utgjør en unik og uerstattelig verdi. Dersom et kulturminne går tapt, får vi det aldri tilbake.

Figur 3.2. De viktigste kriterier for kulturminners og kulturmiljøers verdigrunnlag (etter Riksantikvaren 2001 og 2003).

Opplevelsesverdi	Kunnskapsverdi	Bruksverdi
Identitetsverdi	Representativitet	Reelle bruksressurser
Symbolverdi	Historisk/vitenskapelig kildeverdi	Økologisk verdi
Estetisk verdi (arkitektonisk/kunstnerisk)	Alder	Næringsverdi
Autentisitet	Variasjon/mangfold	Pedagogisk verdi
Miljøverdi	Autentisitet	
	Sjeldenhet	
	Tidsdybde	

Kriteriene er en blanding av faglige, antikvariske grunnprinsipper og relative verdivalg. Erkjent verdi vil ikke nødvendigvis være det samme som tilkjent verdi. Beliggenhet, tilgjengelighet, tilrettelegging og informasjon har betydning i forhold til å kunne utnytte kulturminners og kulturmiljøers potensial for opplevelse og bruk. Til dette kommer også subjektive oppfatninger og politiske syn på hvilken verdi kulturminner representerer. Dette vil kunne variere i forhold til tid og sted, og tillegges ikke vekt i forvaltningen.

Fornminner har generelt høy *vitenskapelig verdi*. De representerer den eneste direkte vitenskapelige kilden man har til kunnskap om menneskets tilværelse i forhistorisk tid, og er et viktig supplement til de historiske kilder fra middelalderen. Også nyere tids kulturminner kan være viktige supplement til andre vitenskapelige kilder. Kulturminner tilfører landskapet en historisk dimensjon og gir det karakter, og beriker derigjennom vår opplevelse og oppfatning av omgivelsene. Kulturminner representerer også en unik kunnskaps- og erfaringsressurs, og har derfor en prinsipiell pedagogisk verdi.

Ved verdivurdering må flere kriterier legges til grunn, blant annet en faglig vurdering av type objekt, sammenheng og miljø, autentisitet, tilstand, representativitet, sjeldenhet, stilart, tidspreg, arkitektonisk og kunstnerisk kvalitet, m.m. Kulturminnenes *opplevelsesverdi* og *pedagogiske verdi* vurderes etter de samme kriteriene, men da spiller også forhold som bruksverdi, tilgjengelighet, m.m. en større rolle. Verdisetting av kulturminner og kulturmiljø er svært sammensatt og komplisert, og et kulturminne kan ha lav verdi ut fra et av disse kriteriene men høy verdi ut fra et annet.

En enklere og mer generell måte å sammenfatte kulturminners og kulturmiljøers på er å angi verdien som henholdsvis *liten*, *middels* eller *stor* etter kriteriene presentert i tabell 3.1 (jf. Statens vegvesen 2006). Tabellen tar høyde for de fleste kriteriene presentert ovenfor, men er ikke nødvendigvis direkte overførbart til andre måter å verdivurdere på. Nasjonal verdi ut fra andre kriterier vil ikke nødvendigvis tilsi stor verdi i denne sammenheng.

Inndelingen i liten, middels og stor verdi er ikke direkte overførbart til andre verdiskalaer, for eksempel *lokal*, *regional* og *nasjonal* verdi. Kulturminner eldre enn 1537 er gjennom det automatiske vernet generelt vurdert til å være av *nasjonal verdi*, men vil ikke nødvendigvis kvalifisere til stor verdi av den grunn, jf. tabell 3.3. Tilsvarende vil kunne gjelde for vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid, som gjennom vedtaket også er vurdert til å være av nasjonal verdi. *Regional verdi* kan være knyttet til det særmerkete ved regionen. Det kan også være kulturminner som er sjeldne i en region, men vanlig utbredt ellers i landet. *Lokal verdi* er ikke det samme som liten verdi, og slike kulturminner kan ha stor symbolverdi for et lokalsamfunn. Dette er kulturminner som først og fremst knytter seg til lokalhistorien, eller som er svært vanlig utbredt. Denne verdiskalaen oppfattes derfor delvis som et kriterium og delvis som et supplement til den skalaen brukt her.

Verdivurderingene er for det meste basert på tilgjengelige beskrivelser samt vurdering av beliggenhet ut fra kart og ortofoto.

Tabell 3.3. Kriterier for verdisetting av kulturminner og kulturmiljø (etter Statens vegvesen 2006).

Type kulturmiljø	Liten verdi	Middels verdi	Stor verdi
Fomminner/samiske kulturminner (automatisk fredet)	- Vanlig forekommende enkeltobjekter ute av opprinnelig sammenheng	- Representative for epoken/funksjonen og inngår i en kontekst eller i et miljø med noe tidsdybde. - Steder det knytter seg tro/tradisjon til	- Sjeldent eller spesielt godt eksempel på epoken/funksjonen og inngår i en svært viktig kontekst eller i et miljø med stor tidsdybde - Spesielt viktige steder som det knytter seg tro/tradisjon til
Kulturmiljøer knyttet til primærnæringene (gårdsmiljøer/fiskebruk/småbruk og lignende)	- Miljøet ligger ikke i opprinnelig kontekst - Bygningsmiljøet er vanlig forekommende eller inneholder bygninger som bryter med tunformen - Inneholder bygninger av begrenset kulturhistorisk/arkitektonisk betydning	- Miljøet ligger delvis i opprinnelig kontekst - Enhetlig bygningsmiljø som er representativt for regionen, men ikke lenger vanlig og hvor tunformen er bevart - Inneholder bygninger med kulturhistorisk/arkitektonisk betydning	- Miljøet ligger i en opprinnelig kontekst - Bygningsmiljø som er sjeldent eller særlig godt eksempel på epoken/funksjonen og hvor tunformen er bevart - Inneholder bygninger med stor kulturhistorisk/arkitektonisk betydning
Kulturmiljøer i tettbygde områder (bymiljøer, boligområder)	- Miljøet er vanlig forekommende eller er fragmentert - Inneholder bygninger som har begrenset kulturhistorisk betydning	- Enhetlig miljø som er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Inneholder bygninger med arkitektoniske kvaliteter og/eller kulturhistorisk betydning	- Enhetlig miljø som er sjeldent eller særlig godt eksempel på epoken - Inneholder bygninger med spesielt store arkitektoniske kvaliteter og/eller av svært stor kulturhistorisk betydning
Tekniske og industrielle kulturmiljøer og rester etter slike (industri, samferdsel)	- Miljøet er vanlig forekommende - Inneholder bygninger uten spesielle arkitektoniske kvaliteter	- Miljøet er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Inneholder bygninger med arkitektoniske kvaliteter	- Miljøet er sjeldent og et spesielt godt eksempel på epoken - Inneholder bygninger med spesielt store arkitektoniske kvaliteter
Andre kulturmiljøer (miljøer knyttet til spesielle enkeltbygninger, kirker, kulturlandskap, parker og lignende)	- Miljøet er vanlig forekommende og/eller fragmentert - Bygninger uten spesielle kvaliteter - Vanlig kulturlandskap med endret topografi	- Miljø som er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Bygninger/objekter med arkitektoniske/kunstneriske kvaliteter - Vanlig kulturlandskap med noe endret topografi	- Miljø som er sjeldent og/eller et særlig godt eksempel på epoken - Bygninger/objekter med svært høy arkitektonisk/kunstnerisk kvalitet - Sjeldent/gammelt kulturlandskap

3.2.2 Omfang

Omfang er et uttrykk for hvor store negative eller positive endringer det aktuelle tiltaket vil medføre for kulturminner og kulturmiljø. Omfanget vurderes i forhold til 0-alternativet.

Omfanget i forhold til kulturminner og kulturmiljø blir naturlig nok stort dersom tiltaket medfører direkte virkninger (jf. kap. 3.3). Også indirekte virkninger kan medføre betydelig negativt omfang for kulturminner og kulturmiljø, og det er de visuelle virkningene som oftest vil være mest betydelige. Med økende avstand vil de visuelle virkningene gå fra å være betydelige til å bli marginale, eller fra svært dominerende til ubetydelige. Et vindkraftverk vil i tilsvarende grad oppfattes som beliggende i et bakgrunnslandskap som ikke bryter med den kontekst eller det noe mer lukkede landskapsrom og kontekst som kulturminnene oppleves i. Det er vanskelig å sette en definert grense for denne

overgangen. I denne fagrappporten brukes de samme kriterier for synlighet og visuell dominans som er lagt til grunn for landskapstemaet, og kan for ca. 150 meter høye vindturbiner deles inn i følgende visuelle soner (Selfors og Sannem 1998, Birk-Nielsen 2007):

Inngrepssonen (0 – 1 km fra nærmeste vindturbin)

Områder tett opptil vindturbinen hvor vindturbinene visuelt okkuperer omgivelsene totalt. Innenfor store deler av denne sonen må man løfte blikket for å fange inn synet av hele vindturbinen, og størrelsen gjør at vindturbinene skalamessig er blant de aller største landskapselementene i landskapsbildet. Vingenes rotasjon fanger oppmerksomheten og virker overveldende og påtrengende. Vindturbinene støyer, men i avtakende grad. Sonen rekker ut til den avstanden der vindturbinen ikke lenger fyller hele synsfeltet, men der også omgivelsene begynner å sette sitt preg på inntrykksbildet.

Nærsonen (1 – 4 km fra nærmeste vindturbin)

Områder der vindturbinene er til stede i landskapet og er et av de dominerende element i landskapsbildet. Her overgår proporsjonene tydelig andre landskapselementer. Vingenes rotasjon vil medvirke til å øke vindturbinenes synlighet og fanger oppmerksomheten.

Mellomsonen (4 – 10 km fra nærmeste vindturbin)

Områder der vindturbinene er fremtredende elementer i landskapet, men disse er i skalamessig balanse med de øvrige landskapselementer. På avstander omkring 4-6 km kan det være vanskelig å oppfatte vindturbinenes størrelse. Turbinenes tilstedeværelse transformerer omgivelsene til et turbinlandskap, da turbinenes størrelse fremdeles er tydelig, og vingenes rotasjon fortsatt fanger oppmerksomheten. Turbinenes utforming oppfattes tydelig, men detaljene sløres. Siktforhold begynner etter hvert å ha betydning for synligheten, på større avstander enn ca. 6 km vil vindturbinene være lite synlige under dårlige sikt- og værforhold. Terrengformer, topografi og vegetasjon vil ofte skjerme turbinene helt eller delvis.

Fjernsonen (> 10 km fra nærmeste vindturbin)

Områder der vindturbinene fortsatt er synlige i landskapet, men er underlagt andre og mer dominerende landskapselementer, og påvirker ikke landskapsopplevelsen i vesentlig grad. Både få og mange vindturbiner sammen fremstår som samlede enheter på denne avstanden. I områder med mange vindturbiner medvirker disse til å sette preg på det overordnede landskap, men uten å ta oppmerksomheten fra andre mer fremtredende landskapselementer. På denne avstand har rotasjonen ikke lengre noen påvirkning på turbinenes synlighet. Synligheten minsker vesentlig utover i fjernsonen, og kan etter hvert ikke skilles fra andre landskapselementer, men inngår som en udefinerbar del av bakgrunnen. Fjernsonens ytterste grense er den avstand der vindturbinene selv under optimale forhold ikke lengre er synlige.

Ut fra disse avstandskriteriene og visuelle sonene kan vindkraftverkets negative visuelle effekt eller omfang vurderes som vist i tabell 3.4.

Tabell 3.4. Vindparkens virkning på omgivelsene etter avstandskriterier.

Avstand	Effekt/omfang	Beskrivelse
Inngrepssonen	Stor	Turbinene dominerer mye av synsbildet
Nærsonen	Middels	Turbinene fyller ikke hele synsfeltet, men preger omgivelsene en god del
Mellomsonen	Liten	Turbinene er til stede som en del av landskapsbildet. Vanskelig å oppfatte turbinenes størrelse.
Fjernsonen	Svært liten/ubetydelig	Turbinene er kun synlige ved gunstige værforhold, og vil sjelden være særlig framtredende.

Det blir noe unyansert å vurdere tiltakets omfang ut fra rene avstandskriterier. Det er utarbeidet et sett omfangskriterier som skal brukes for å fastsette tiltakets omfang (Statens vegvesen 2006) som supplerer tabell 3.4 med noen kvalitative kriterier, se tabell 3.5.

Tabell 3.5. Kriterier for vurdering av tiltakets omfang for kulturminner og kulturmiljø.

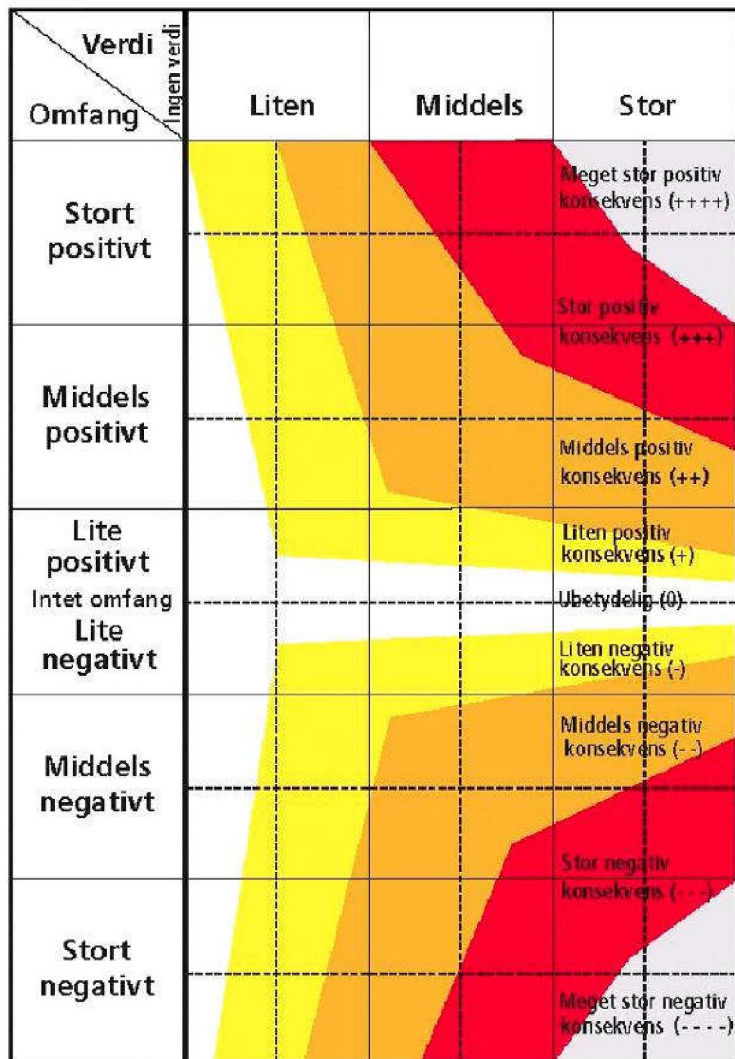
	Stort positivt omfang	Middels positivt omfang	Lite/intet omfang	Middels negativt omfang	Stort negativt omfang
Kulturminner og –miljøers endring og lesbarhet	Tiltaket vil i stor grad bedre forholdene for kulturminner/-miljøer Tiltaket vil i stor grad øke den historiske lesbarheten	Tiltaket vil bedre forholdene for kulturminner/-miljøer Tiltaket vil bedre den historiske lesbarheten	Tiltaket vil stort sett ikke endre kulturminner/-miljøer Tiltaket vil stort sett ikke endre den historiske lesbarheten	Tiltaket vil medføre at kulturminne/-miljøer blir skadet Tiltaket vil redusere den historiske lesbarheten	Tiltaket vil ødelegg kulturminner/-miljøer Tiltaket vil ødelegge den historiske lesbarheten
Historisk sammenheng og struktur	Tiltaket vil i stor grad styrke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil i stor grad forsterke historiske strukturer	Tiltaket vil styrke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil forsterke historiske strukturer	Tiltaket vil stort sett ikke endre den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil stort sett ikke endre historiske strukturer	Tiltaket vil svekke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil redusere historiske strukturer	Tiltaket vil bryte den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil ødelegge historiske strukturer

For andre typer virkninger, som støy og skyggekast, blir omfanget vurdert skjønnsmessig. Dette er nærvirkninger som gjerne blir overskygget av turbinenes totale dominans på kortere avstander, men som likevel medvirker til at de negative virkningene øker i omfang.

Omfanget må også vurderes ut fra den kontekst kulturminnene befinner seg i. Mange kulturminner ligger allerede i eller nær utbygde områder. Visuell påvirkning og støy fra eksisterende bygningsmasse, kraftledninger, veier og lignende i umiddelbar nærhet vil gjerne gi større virkninger enn den fra vindturbinene i et bakgrunnslandskap. Dette utelukker imidlertid ikke at et vindkraftverk vil kunne oppleves som et forstyrrende element fra til dels store avstander. Det er "summen av alt" som til syvende og sist er avgjørende for hvorvidt verdien av et kulturmiljø eller kulturlandskap kan sies å være redusert i uakseptabel grad.

3.2.3 Konsekvens

Ved en sammenstilling av omfanget av vindparkens negative virkninger i forhold til kulturminnernes og kulturmiljøenes verdi, kan konsekvensnivå skjønnsmessig fastsettes. Konsekvensgraden fastsettes ut fra matrisen vist i figur 3.2 (Statens vegvesen 2006).



Figur 3.2. Konsekvensmatrise (Statens vegvesen 2006).

3.3 Influensområdet

Influensområdet defineres som det området som tiltaket vil påvirke. Dette omfatter både direkte virkninger i form av fysiske inngrep i planområdet, til indirekte virkninger i form av blant annet visuell påvirkning, støy, skyggekast osv i nærmiljøet. De fysiske inngrep har selvsagt størst konsekvenser for kulturminner dersom disse blir direkte berørt. I denne utredningen er influensområdet satt til de områder som dekkes av synlighetskartet (vedlegg 10.1), det vil si ut til ca. 20 km.

4 KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I PLANOMRÅDET

4.1 Registreringsstatus

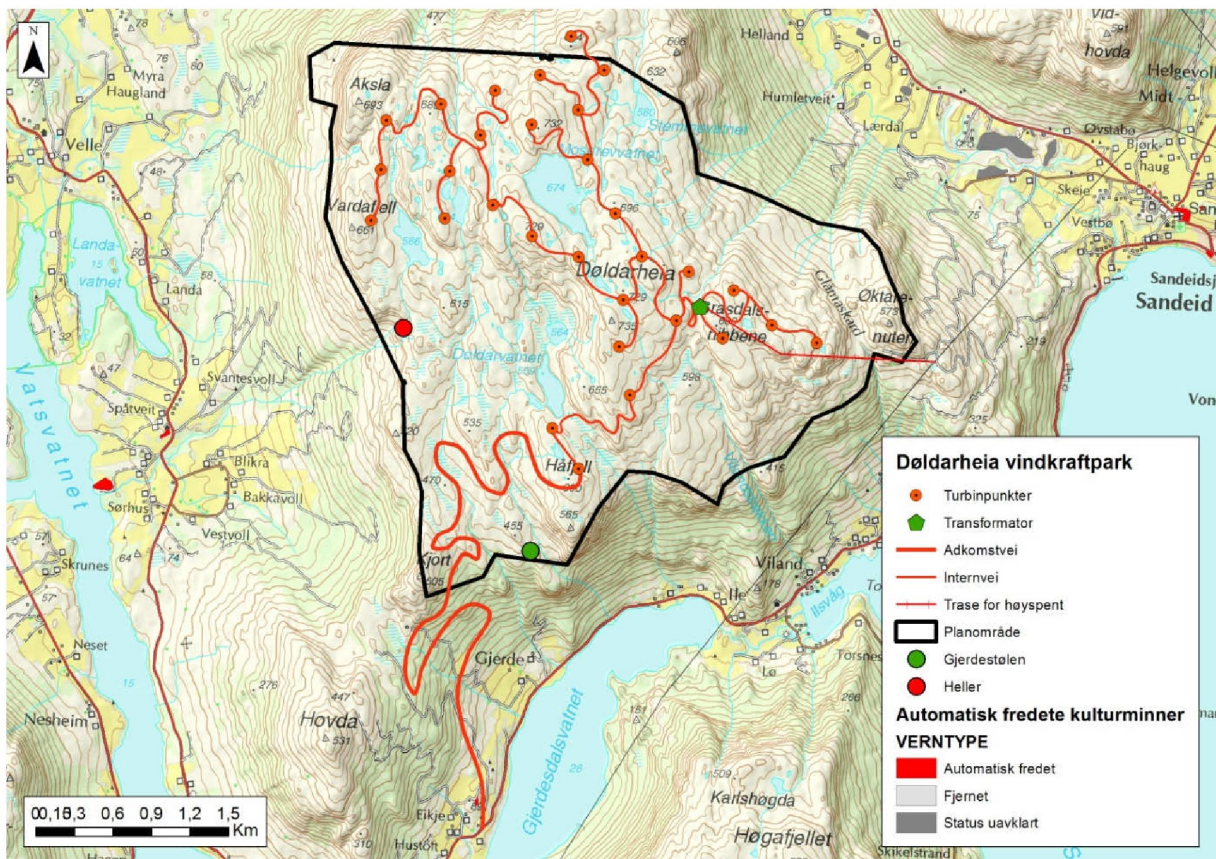
Det er pr. i dag ingen kjente, registrerte automatisk fredete kulturminner vedtaksfredete eller verneverdige tids kulturminner innenfor planområdet eller i umiddelbar nærhet.

Det ble heller ikke påvist noen kulturminner under befaringen.

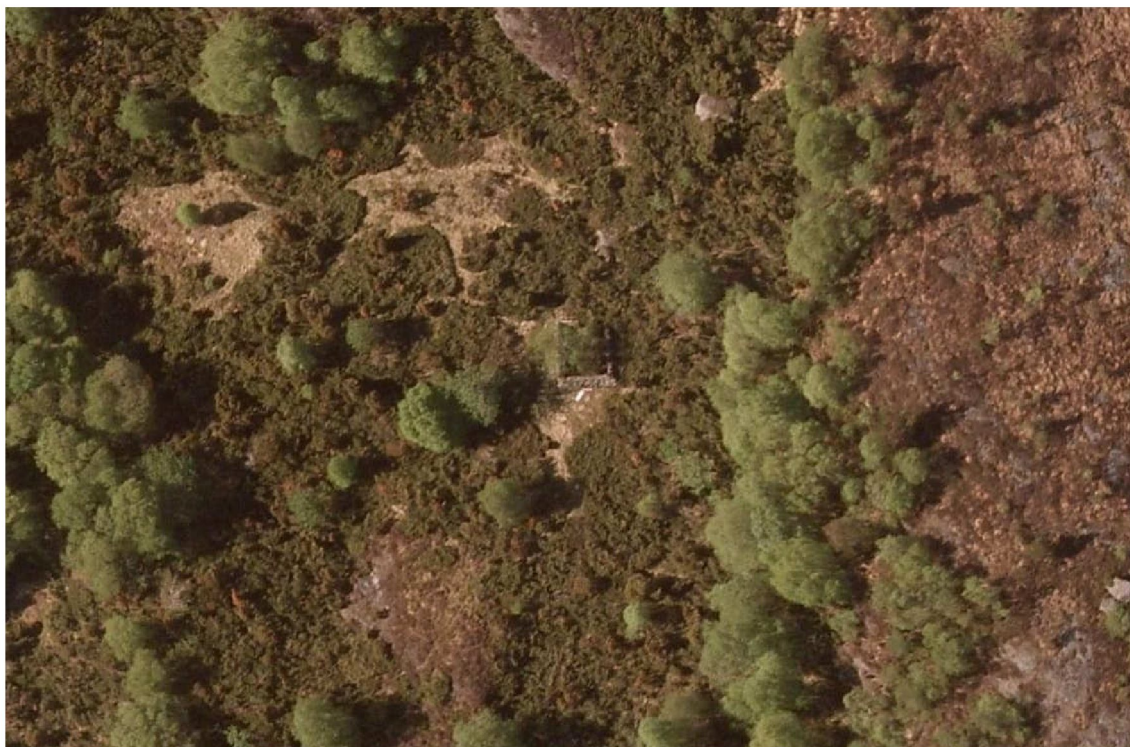
Det eksisterer lite, eller ingen, arkeologisk kunnskap om det aktuelle området. Dette skyldes i all hovedsak at det tidligere ikke er gjort arkeologiske befaringer der tidligere. Manglende registreringer understreker betydningen av å få kartlagt kulturminner i planområdet og nærområdene i forbindelse med det planlagte tiltaket. Potensialet for kulturminner er vurdert i kapittel 6.

Gjerdestølen

Det er kjent minst ett stølsområde innenfor planområdet hvor det er minst en ruin etter en stølsbygning. Gjerdestølen ligger like innenfor planområdets sørvestre grense (figur 4.1). Ruinen er også vist på ortofoto (figur 4.2).



Figur 4.1. Kart over kulturminner i planområdet for Døldarheia vindkraftpark.



Figur 4.2. Ortofoto som viser ruinen ved Gjerdestølen.

Stor heller

I utkanten av planområdet i vest er det en større heller i nærheten av *Buskaret* (figur 4.3). Hellerens størrelse og form kommer ikke helt klart fram av bildet. Helleren har ganske sikkert lang brukstid, men det vil være behov for nærmere registrering her for å avklare eventuell vernestatus. Det knytter seg derfor først og fremst potensial for ikke tidligere registrerte kulturminner til denne lokaliteten (se nedenfor).



Figur 4.3. Den store helleren i planområdets vestre kant.

4.2 Potensial for tidligere ikke registrerte kulturminner

4.2.1 Landskapet

Det vises til landskapsrapporten (Idsøe 2011) for beskrivelse av landskapet i planområdet.

4.2.2 Potensial for steinalderlokaliteter

Erfaringer har vist at steinalderlokaliteter i det vesentligste ligger i strandsonen langs hav og fjorder, i høyfjellet, i tilknytning til større vann og vassdrag, samt langs daler og vassdrag som har fungert som ferdselsåre fra kystregionen til høyfjellsområdene. Registreringsaktiviteten i andre typer lavere fjell- og heiområder har imidlertid generelt vært liten, slik at steinalderlokalitetene i slike områder kan være underrepresentert i funnbildet.

Det er få større vann i planområdet hvor det er naturlig å prøvestikke. Området med størst potensial for steinalderlokaliteter er sannsynligvis ved den store helleren vest i planområdet (se kart, figur 4.1 og foto, figur 4.3).

4.2.3 Stedsnavn som indikator

Det er noen svært få lokale navn i planområdet på tilgjengelige kart som gir en indikasjon på bruk og utnyttelse i nyere tid.

Stemvatnet forekommer to steder i planområdet, og vitner om at vannene har vært stemt opp (oppdemmet), enten vannet har vært utnyttet til drift av sagbruk eller kvernhus. Det ene ligger nordøst i området, og drenerer ut langs Sønnaån elva ned til Sønnaån. Det andre ligger vest i planområdet og drenerer ut langs Blikraånå til Blikra.

Budalane like nord for planområdet vitner om buer/ bygg i området, sannsynligvis støler.

Buskaret på vestsiden av planområdet har kanskje fått navnet av samme grunn, eventuelt etter den store helleren som ligger like ved (figur 4.3).

Seterskorane lengst sør i planområdet ovenfor Viland har et førsteledd med klar tilknytning til seter- eller stølsdrift. Endelsen *-skor* betyr fjellhulle. Navnet er således ingen klar indikasjon hvor seter-/stølsdriften foregikk, eller om det var bygninger knyttet til dette i denne delen av området.

Trettetjørnene sentralt i planområdet har et vanlig forekommende førsteledd (*trette-*), navnet indikerer at det på ett eller annet tidspunkt har vært uenighet og tretteing om eiendomsgrenser eller bruksrettigheter.

Det kan være flere stedsnavn i området som er kjent/brukt lokalt som vitner om ulike typer bruk, men som ikke er nevnt på kart.

Kulturnavnene i området er få, men er likevel en god indikasjon på at det er utnyttelsen av utmarksressursene som har vært det primære i Døldarheia, både i nyere tid og i forhistorisk tid.

4.2.4 *Potensial for kulturminner knyttet til fast bosetning*

Topografi, bonitet og næringsgrunnlag tilsier at det ikke har vært grunnlag for fast bosetning i planområdet, men at utnyttelse av utmarksressursene har vært det primære.

4.2.5 *Relevante registreringsmetoder*

Det er behov for visuell overflateregistrering av eventuelle synlige kulturminner i planområdet.

Det er også nødvendig for en nærmere vurdering av behovet for prøvestikking etter steinalderlokaliteter. Det mest naturlige er å kombinere prøvestikking med visuell registrering av området.

4.2.6 *Undersøkelsesplikten*

Alle tiltak som omfattes av bestemmelsene om konsekvensutredninger utløser samtidig undersøkelsesplikten i kulturminneloven § 9. Tiltakshaver plikter å undersøke om tiltaket vil ha innvirkning på automatisk fredete kulturminner i plan- og tiltaksområdene. Hensikten er å avklare om tiltaket innebærer inngrep som kan skade, skjemme eller ødelegge automatisk fredete kulturminner, eller fremkalle fare for at det skjer. Undersøkelsesplikten gjelder uavhengig av om det er registrert kulturminner i området tidligere eller ikke, da tidligere registreringer i de fleste tilfeller er svært mangelfulle. Kostnadene ved disse undersøkelsene skal dekkes av tiltakshaver.

Det vil til tross for begrenset potensial likevel være behov for forholdsvis omfattende registreringer i planområdet pga. dets størrelse og utstrekning.

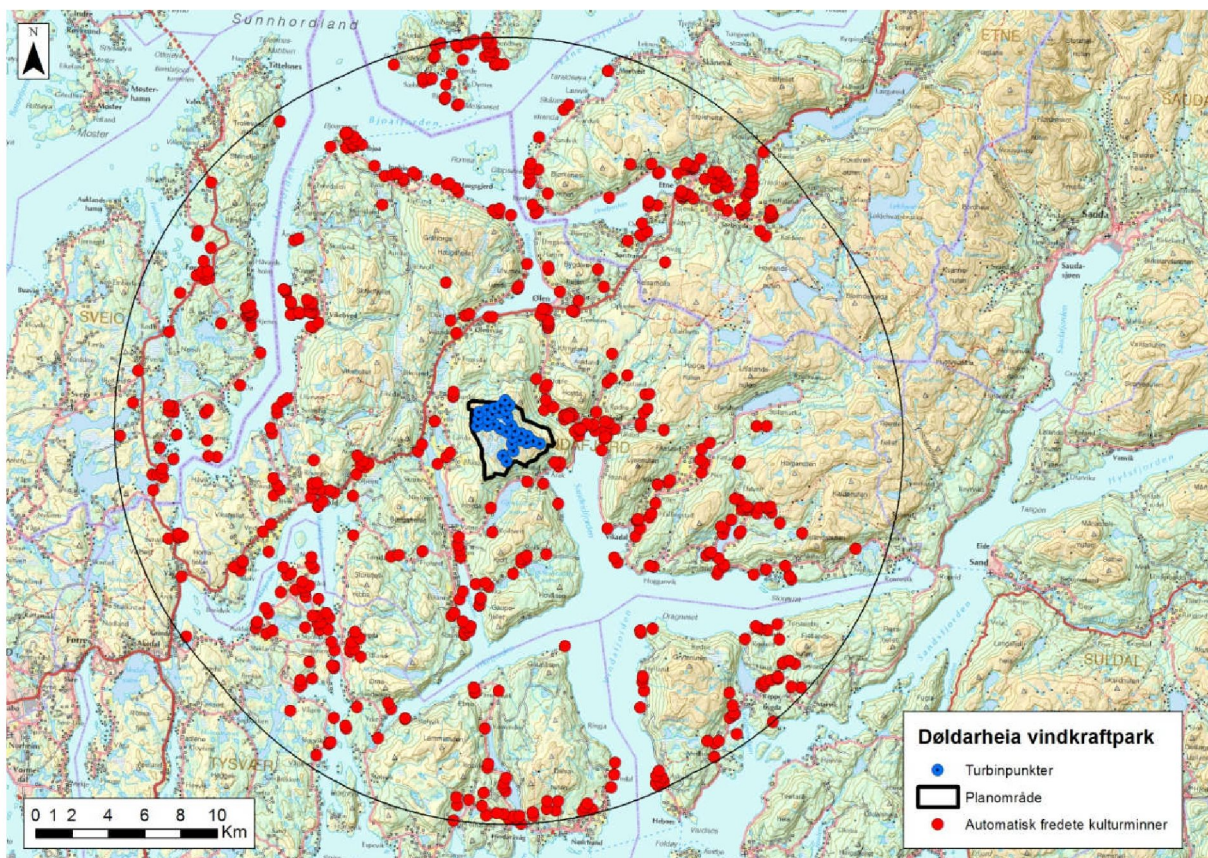
På grunn av planområdenes størrelse er det nødvendig med et forholdsvis omfattende registreringsarbeid. Rogaland fylkeskommune, som sektormyndighet innen kulturminnevern, vil fastslå omfanget av de nødvendige registreringer i de gjenværende områder.

5 KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I ØVRIG INFLUENSOMRÅDE

5.1 Status i Askeladden

Generell oversikt

Det er forholdsvis mange automatisk fredete kulturminner i influensområdet. I *Askeladden* er det registrert til sammen 345 lokaliteter i Vindafjord kommune. Disse er vist på kart (figur 5.1). Av disse har 238 lokaliteter status som automatisk fredet, 84 har status som uavklart, to ikke fredet og fem er fjernet. De fleste kulturminnekategoriene er representert (tabell 5.1).



Figur 5.1. Kart over registrerte kulturminner i Askeladden innenfor influensområdet for Døldarheia vindkraftpark.

Kartet over viser at de registrerte kulturminnene stort sett ligger nede i dalførene, på og ved de historisk kjente gårdene, samt langs fjordene. Det er forholdsvis få, kjente fornminner i stølssonen i influensområdet. Dette skyldes ikke bare at aktiviteten og bosetningen til alle tider har vært den samme som i dag, men har også sammenheng med registreringsaktiviteten i influensområdet.

Registreringene i influensområdet er derfor ikke representative for de faktiske forekomster av kulturminner. Dette skyldes først og fremst manglende registreringer i området, de faktiske forekomster av kulturminner antas å være betydelig større enn det kartet over viser.

Enkelte kulturminner med særlig opplevelsesverdi og/ eller pedagogisk verdi er skiltet og tilrettelagt for besøkende (se kapittel 5.2).

Tabell 5.1. Registrerte kulturminner i Vindafjord kommune fordelt etter kategori og vernestatus.

Art	Automatisk fredet	Fjernet (aut. fredet)	Ikke fredet	Listeført kirke	Opphevet fredning	Uavklart	Sum
Annen arkeologisk lokalitet	0	0	0	0	0	2	2
Annen marin lokalitet	1	0	0	0	0	0	1
Avkreftet kulturminne	0	0	2	0	0	0	2
Bautasteinslokalitet	1	0	0	0	0	0	1
Bergkunst	10	0	0	0	0	0	10
Bosetning-aktivitetsområde	27	0	0	0	0	7	34
Båtstø-anlegg	5	0	0	0	0	0	5
Dyrkingsspor	3	0	0	0	0	0	3
Embetsgård-embetsbolig	0	0	0	0	1	0	1
Fangstlokalitet	0	0	0	0	0	2	2
Forsvarsanlegg	1	0	0	0	0	0	1
Funnsted	1	0	0	0	0	24	25
Gravfelt	43	2	0	0	0	29	74
Gravminne	118	1	0	0	0	13	132
Grøntområder	0	0	1	0	0	0	1
Gårdsanlegg	4	0	0	0	0	1	5
Gårdstun	1	0	0	0	1	0	2
Jernvinneanlegg	5	0	0	0	0	2	7
Kirkegårdslokalitet	3	0	0	0	0	0	3
Kirkested	1	0	0	3	0	4	8
Kokegroplokalitet	1	2	0	0	0	0	3
Kullfremstillingsanlegg	14	0	0	0	0	3	17
Rituell-kultisk lokalitet	1	0	0	0	0	0	1
Rydningrøyslokalitet	4	0	0	0	0	0	4
Røysfelt	0	0	0	0	0	1	1
Sum	244	5	3	3	2	88	345

Mange gravminner

Av de registrerte fornminnene er det gravhauger og gravrøyser den største kategorien, og utgjør omtrent 2/3 av de registrerte lokalitetene. Lokalitetene omfatter alt fra en enkelthaug til større felt. Et av de bevarte større gravfeltene i influensområdet ligger på Refsnes, et lite stykke vest for planområdet (se kap. 5.2.1).

Skipsgraven fra vikingtid på Bushammar er kanskje blant de fremste gravfunnene. Sandeid er blant de bygdene i Rogaland med de rikeste vikingtidsfunnene vi kjenner til i Rogaland, men det er i dag lite som er bevart av dette. På Østabø lå det tidligere et stort gravfelt fra vikingtid med nærmere 40 gravhauger. Noen av haugene ble undersøkt på slutten av 1800-talet og mange var rike på funn. Resten er dessverre gått tapt ved senere tids dyrking.

Den store gravkonsentrasjonen på Østabø ved Sandeid var ikke tilfeldig. Dette var en sentral og viktig gård i vikingtiden på grunn av den gode beliggenheten ved fjordbunnen her og de gode jordbruksforholdene. Et av gravfunnene herfra vitner om en mektig mann som levde her på midten av 900-talet. Han hadde fått med seg spyd, øks, skjold, saks og et praktfullt tveegget sverd med sølvinnlegg og sølvtrådbelagt hjalt. Det er kun funnet 6-7 tilsvarende sverd på Vestlandet. De kjennes ellers fra Island, Sverige, Baltikum og i området mellom Ladogasjøen og midtre Dnjepr i Russland.

De færreste gravhaugene og andre registrerte kulturminner i influensområdet er imidlertid arkeologisk undersøkt.

Kulturminnene som ikke har automatisk fredet er stort sett gravfelt med uavklart vernestatus, enten fordi det knytter seg usikkerhet til hvorvidt det dreier seg om kulturminner, eller fordi disse har blitt fjernet på ett eller annet tidspunkt, men med muligheter for at det kan være bevarte rester. De aller fleste av disse uavklarte lokalitetene ligger i dalføret fra Sandeid og nordover mot Ølen.

Bosetningsspor

Mange av de registrerte bosetningssporene i influensområdet dreier seg om steinalderlokaliteter i fjordnære strøk. Dette er vanligvis ikke kulturminner som er synlige over markflaten, med mindre de kan knyttes til huler og hellere.

Det er også registrert noen gårdsanlegg med synlige rester etter veggkonstruksjoner i hustuffer og andre kulturminner, som gardfar, rydningsrøyser og gravminner, i influensområdet. Rogaland er det fylket i landet med flest registrerte synlige gårdsanlegg, en fornminnetype som vanligvis dateres til folkevandringstid.

Bygdeborg

Det er registrert kun en bygdeborg i influensområdet, denne ligger på Steinslandsåto nord for Ølensvåg (se kap. 5.2.4).

Bautasteiner

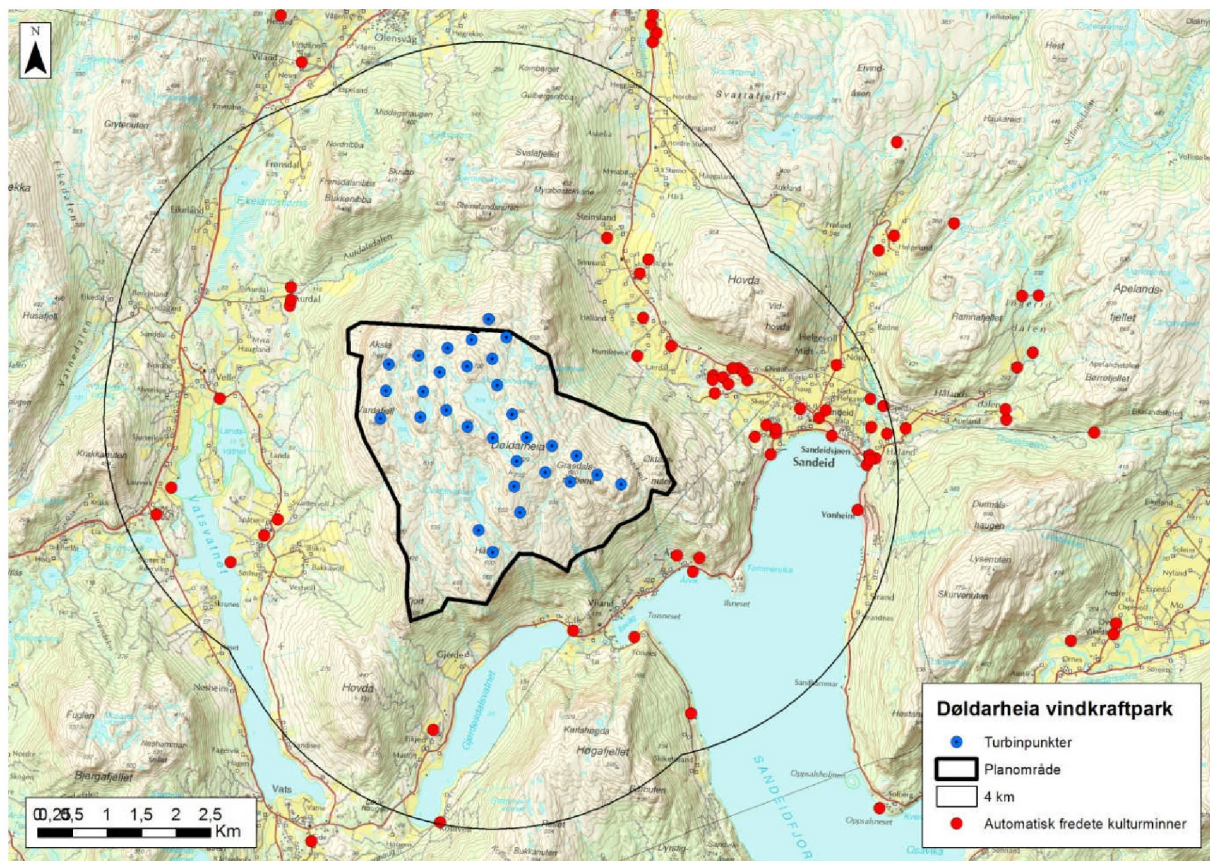
Ved en lokalitet står det hele syv bautasteiner (se kap. 5.2.6).

Ferdselsminne

Det smale eidet mellom Sandeid og Ølen har vært en viktig ferdselsvei sannsynligvis gjennom alle tider. Det er imidlertid få kulturminner knyttet til denne som er bevart i dag, men rester etter en hulvei kan sannsynligvis dateres tilbake til minst vikingtid (se kap. 5.2.2).

Kulturminner i nærområdene

Det er ingen registrerte kulturminner innenfor en avstand av 2 km fra planområdet. I de nærmeste dalførene er det likevel mange registrerte kulturminner, og innenfor en avstand av 2 – 4 km er det registrert 54 fornminnelokaliteter, hvorav 21 er automatisk fredet (se kart, figur 5.2 og tabell 5.2). De fleste kulturminnene er gravfelt og gravminner fra jernalderen, men også andre kulturminner fra steinalderen, folkevandringstid og middelalderen er representert.



Figur 5.2. Kart over forminnelokalitetene i nærområdene til Døldarheia vindkraftpark.

Tabell 5.2. Automatisk fredete kulturminner i nærområdene til Døldarheia vindkraftpark

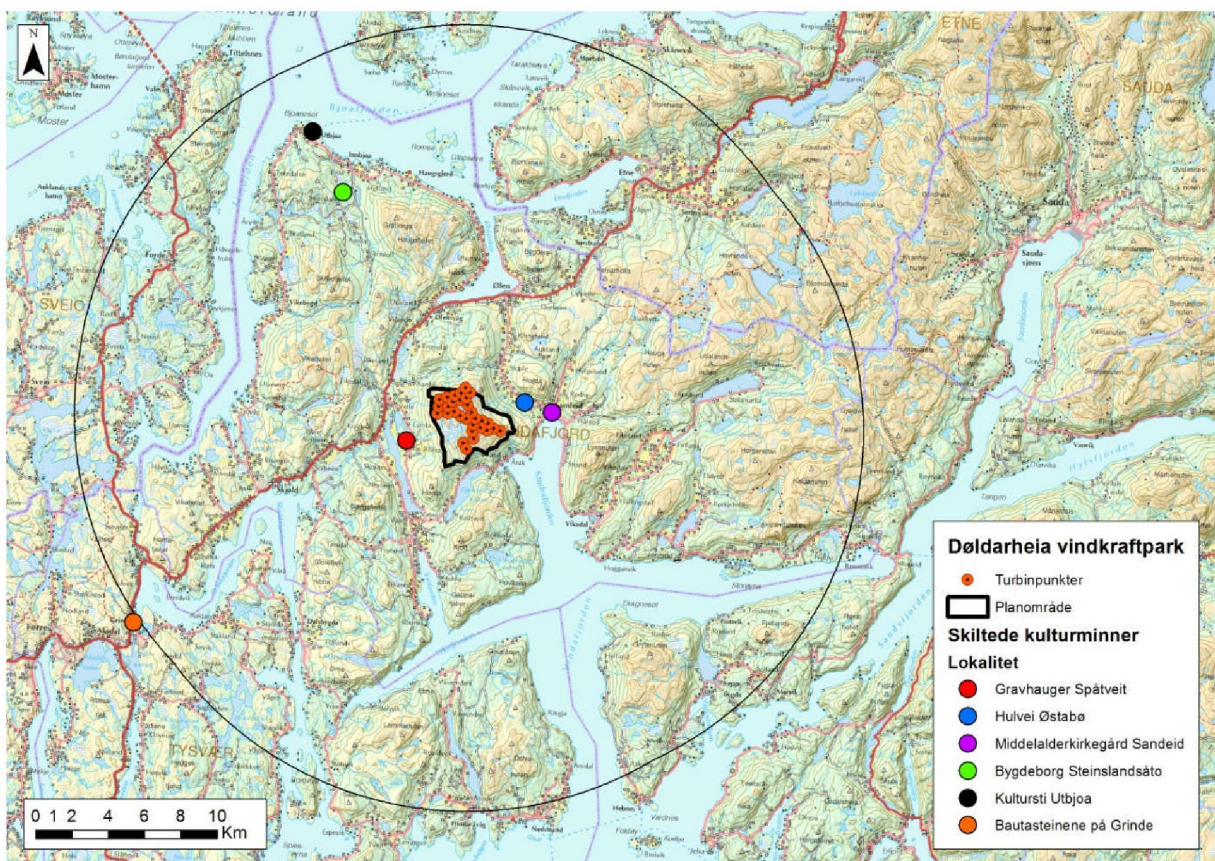
Kulturminnetype	Nr. i Askeladden og lokalitetsnavn	Informasjon	Sted
Bosetningsaktivetsområde	108740	Bosetningsspor blant annet i form av ildsteder, kokegrop og stolpehull. Datert til jernalder	Sandeid
Bosetningsaktivetsområde	44757	1 heller. Steinialder	Torsnes
Bosetningsaktivetsområde	66060	2 heller. Førreformatorisk tid.	Årvik
Gravfelt	54525	2 rundhaug. Jernalder	Aurdal
Gravfelt	35193 - Refsnes	10 rundhauger, 6 langhauger. Jernalder	Blikrabygda
Gravfelt	35194 - Haugen	3 rundhauger, 1 langhaug. Jernalder	Gjerde
Gravfelt	24869 - Lurhaug	12 rundhauger, 9 langhauger, 1 grop. Folkevandringstid	Sandeid
Gravfelt	44738 - Balahaugen	2 rundhaug. Folkevandringstid	Sandeid
Gravfelt	54503 - Vollen	4 rundrøys. Jernalder	Stolpe
Gravfelt	72604	4 rundrøys. Jernalder	Svantesvoll
Gravminne	66072	1 rundhaug. Jernalder	Aurdal
Gravminne	5734	1 rundhaug. Jernalder	Knapphus
Gravminne	66058	1 rundhaug. Middelalder	Sandeid
Gravminne	44737	1 rundhaug. Jernalder	Sandeid
Gravminne	44751	1 langhaug. Jernalder	Sandeid
Gravminne	15098	1 rundrøys. Jernalder	Svantesvoll
Gravminne	24879 - Sagflåda	1 rundhaug. Jernalder	Velle
Gravminne	54515 - Olavsteigen	1 rydningsrøys, 1 rundrøys. Yngre jernalder	Årvik
Kirkegårdslokalitet	66056	1 Fallostein, 3 steinkors. Jernalder og middelalder	Sandeid
Rituell-kultisk lokalitet	24870	1. steinkors. Folkevandringstid	Sandeid
Rydningsrøyslokalitet	24880	1 rydningsrøys. Jernalder	Aurdal

5.2 Skiltede og tilrettelagte kulturminner

Enkelte fornminner med særlig stor opplevelsesverdi er skiltet og tilrettelagt med parkering, sikring og informasjonsskilt. I Vindafjord kommune er fem lokaliteter tilrettelagt på denne måten. Ytterligere ett kulturminne i Tysvær kommune ligger helt på grensa av influensområdet:

- Gravfelt fra jernalderen på Refsnes
- Hulvei ved fjernet gravfelt på Østabø
- Middelalderkirkegården på Sandeid
- Bygdeborg på Steinslandsåto
- Kulturstien på Utbjoa, med en rekke kulturminner fra flere perioder
- Syv bautasteiner på Grinde

Lokaliseringen er vist på kart (figur 5.3).



Figur 5.3. Skiltede kulturminner i influensområdet for Døldarheia vindkraftpark.

5.2.1 Gravfelt fra jernalderen på Refsnes

I dette området ligger det 16 gravhauger fra jernalderen (500 f.kr. - 800 e.Kr.). Ti av haugene er rundhauger og seks langhauger. Noen av haugene er svært tydelige og monumentale, og vitner om velstand og rikdom blant bøndene i området. Det er flere fornminner videre oppover mot nordøst.

5.2.2 Hulvei ved fjernet gravfelt på Østabø

På Østabø er det bevart spor etter en hulvei. Dette er et gammelt veitråkk etter ferdsel gjennom mange hundre år over eidet mellom Sandeid og de funnrrike bygdene Ølen og Etne i Sunnhordland. I moderne tid er veien gravd dypere for å drenere ut våte områder. Likevel er det bevart spor etter det opprinnelige veitråkket i de skrå sidekantene. Hulveien kan påvises igjen andre steder i eidet, og er også påvist ved gravfeltet på gården Vestre Eide i Ølen.

Den eksakte alderen på hulveien er ukjent, men den har ganske sikkert vært brukt siden jernalder og vikingtid. I vikingtiden kan det ha vært et alternativ å trekke båtene over eidet mellom Ølen og Sandeid framfor å ta sjøvegen gjennom Karmsundet, der konge og kirkemakt på Avaldsnes kontrollerte og skattla trafikken.

I jernalder var det ikke uvanlig å legge graver langs viktige ferdselsveger. Slik var det også på Østabø, det tidligere omtalte gravfeltet med nærmere 40 gravhauger lå i tilknytning til hulveien.

5.2.3 Middelalderkirkegården på Sandeid

På det gamle kirkestedet i Sandeid står fortsatt steinmurene som omsluttet kirkegården. Her sto det kirke fram til 1904. Inne på kirkegården sto det til nylig et steinkors og en såkalt "hellig hvit stein" (fallosstein, hedensk kultgjenstand), se foto (figur 5.4). Steinkorset og fallossteinen befinner seg i dag i Bergen Museum, sammen med andre gjenstander fra den opprinnelige stavkirka på Sandeid: en Kristusfigur i tre, ei kirkeklokke med inskripsjon (tolket som "Svein prest let støypa meg") og flere mynter.

Den første kirka på Sandeid ble reist på 1100-tallet, og var en stavkirke. Denne ble revet i 1814, da ei ny trekirke ble oppført. Denne ble igjen erstattet av en ny kirke i 1904, da dagens kirke ble bygget på høyden bak kirkegården. Stedet har trolig vært kultsted også i hedensk tid, på grunn av fallossteinen. Denne har blitt lagt ned under kirkegrunnen ved oppføring av stavkirka, for så å bli gjenfunnet da denne ble revet.



Figur 5.4. Fra middelalderkirkegården på Sandeid (©www.forminner.no).

5.2.4 Bygdeborg på Steinslandsåto

Steinslandsåto på Innboja er som nevnt den eneste bygdeborga i influensområdet. Den ligger øverst på en liten og vanskelig tilgjengelig fjellknatt. Bygdeborger har fungert som tilfluktssteder og forsvarsanlegg i ufredstider. Naturformasjoner slik som denne var lette å forsvare. På tre sider av Steinslandsåto er det høye stup, bare på den sør-østlige kanten er det mulig å komme noenlunde lett opp. Derfor var det nødvendig å bygge en mur for å gjøre tilkomsten vanskeligere. Nå er muren rast ned, men kan fremdeles ses som en 40 meter lang steinrøys.

Fra Steinslandsåto er det et vidt utsyn i mange retninger, både til Langenuen og inn i den trange og steile Åkrafjorden, og videre til bygdeborga på Linhovde i Fjellberg. Godt utsyn var også viktig for bygdeborgerfunksjonen.

I Norge er det registrert rundt 300 bygdeborger spredt over hele landet. Svært få av de er nærmere undersøkt, men Steinslandsåto er et av unntakene, selv om det bare er snakk om mindre undersøkelser. Naturvitenskapelige dateringer av trekull og never forteller at bygdeborga var i bruk i eldre jernalder, først og fremst folkevandringstid, men de eldste dateringene er rundt to tusen år gamle de yngste er rundt tusen år yngre og fra vikingtid. På toppen av knausen er det to flate parti. På det største er det synlig seks avlange og grunne søkk ordnet i to parallelle rekker. Dette er tufter etter hus. Husenes størrelse og antall forteller at det kunne være samlet en stor menneskemengde her samtidig.

Skiltet som står ved Steinslandsåto er vist i figur 5.5.



Figur 5.5. Slik ser informasjonsskiltet ved Steinslandssåto ut (©www.fonminner.no).

5.2.5 Kulturstien på Utbjoa

Langs kulturstien her er det en rekke kulturminner fra flere perioder. Utbjoa er en av de eldste og største gårdene i Ølen. Navnet Bjoa betyr "det som er flatt". Gården ligger sentralt til på et nes der flere fjorder møtes. Den sentrale plasseringen og gode jordbruksforhold er nok årsaken til at området er rikt på fornminner.

I dag er det fem gravrøyser langs kulturstien på Utbjoa, som sannsynligvis kan dateres til eldre jernalder og folkevandringstid, samme periode som bygdeborgens viktigste brukstid.

På Utbjoa er det ikke mindre enn fire helleristningsfelt. Skipsfigurer er dominerende motiv, men det er også noen solkors og ringer. Helleristningene dateres til bronsealder. Langs kulturstien er det videre to felt med skålgroper, med noe mer uviss datering. Skålgroper kan knyttes til en lang bruksfase som strekker seg fra yngre steinalder og faktisk nesten helt til moderne tid.

Ved kulturstien er det vider fire båtstøer (båtopptrekk). Disse er vanskelige å oppfatte, og er delvis ødelagte av naust fra nyere tid. I dag er ingen av de lengre enn 14 meter, men har nok vært vesentlig lengre. Båtstøene er sannsynligvis fra middelalderen, og har sannsynligvis rommet forholdsvis store båter.

På Utboja er det også registrert en hustuft fra folkevandringstid. Deler av denne er utgravd, og det ble påvist et hellelagt golv, og det ble funnet keramikkskåp og jernslag. Tidligere har det også blitt funnet fragmenter av brynestein, ildflint og et stykke av et klebersteinskar i tufta.

5.2.6 Syv bautasteiner på Grinde

Bautasteinene ble registrert i 1919, og bare en av steinene stod da oppreist, mens de seks andre var tatt ned og brukt som byggemateriale i bruer. Fornminnet ble restaurert i 1952. I dag står bautasteinene i to rekker vinkelrett på hverandre (figur 5.6). Steinene i den østlige rekka står trolig på opprinnelig sted, mens det er usikkert om den nordre steinrekka er riktig plassert. Steinene er 1,8 - 4 m høye og 0,5 - 1,5 m brede. Steinene smalner av mot toppen og er skråhogde, noe som er vanlig på de fleste bautasteiner. Bautasteinene er kalt Resasteinane eller Sversteinane, og sletta der de står heter Dukjen. Bautasteiner dateres vanligvis til jernalderen.



Figur 5.6. Bautasteinene på Grinde (© www.fornminner.no).

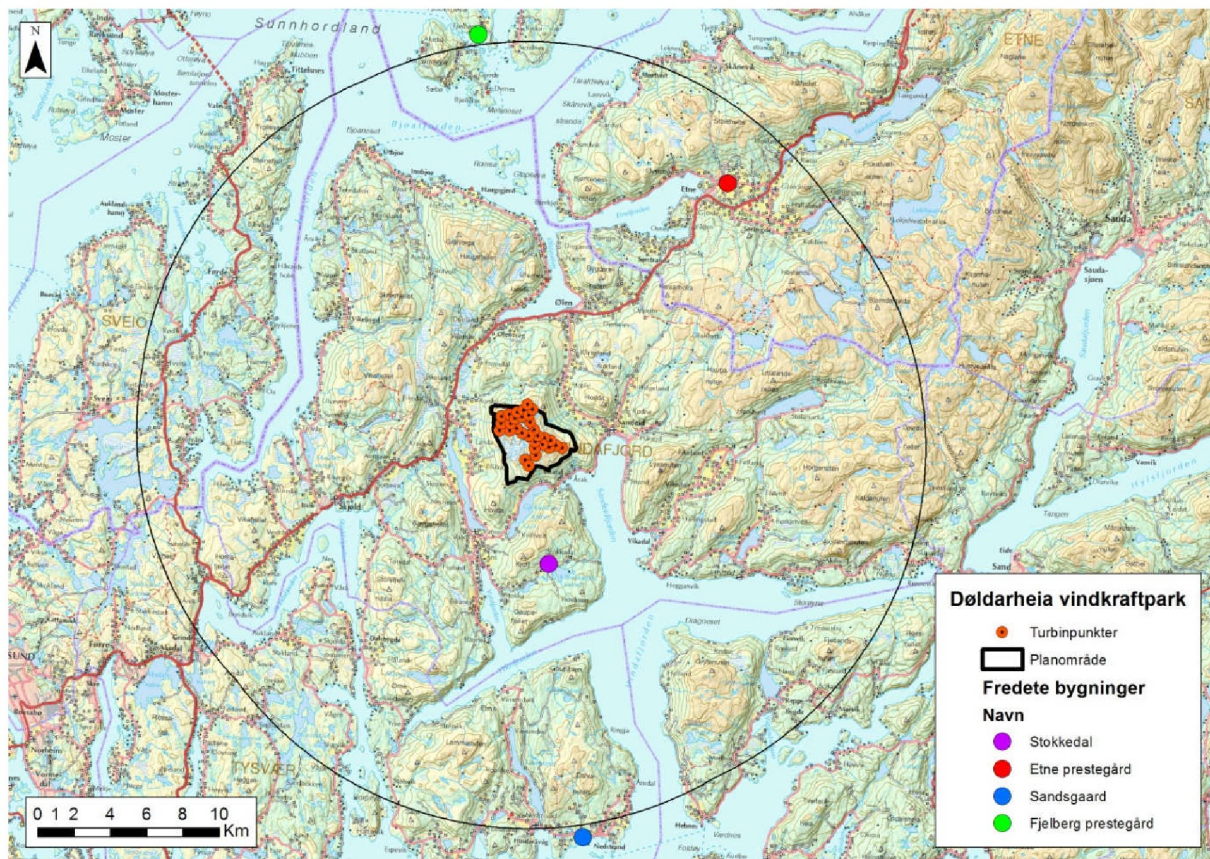
Vurdering

Opplevelsesverdi og formidlingspotensial er viktige kriterier som grunnlag for valg av kulturminner som skiltes og tilrettelegges. Dette tilsier at lokalitetene i denne sammenheng vurderes å ha **stor** verdi.

5.3 Bygningsarv

5.3.1 Fredete bygninger

I influensområdet (20 km) er følgende bygninger fredet (se kart, figur 5.7):



Figur 5.7. Fredete bygninger i influensområdet til Døldarheia vindkraftpark.

Stokkadalen (Askeladden 87812)

Et gårdstun er fredet på gården Stokkadal, sørøst for Vats i Vindafjord kommune. Dette inkluderer en låve (Heimeløe Stokkadalen) som er datert til 1598. Dette er en grindbygd løe. Bygningen er automatisk fredet av kulturminneloven av 1978.

Etne Prestegård (Askeladden 87173)

Etne prestegård ligg litt sørvest for Støle kirke, øst for Etne sentrum. Både kirken og prestegårdens historie går tilbake til mellomalderen. Hovedbygningen fra 1871 er en laftet bygning i halvannen høg kledd utvendig med liggende panel og tekt med ruteheller. Borgstua er fra 1600-tallet, men ble flyttet og oppført som tilbygg til hovedbygningen i 1871. Eldhuset er fra før 1870 og bygd i stolpekonstruksjon. Det lafta stabburet er også fra før 1870. Ved- og vognskjulet er bygd i stolpekonstruksjon. Prestegården er vedtaksfredet, og gjelder fem bygg.

Like utenfor influensområdet er følgende bygningsmiljø fredet:

Sandsgaard (Askeladden 87018)

Huset ble oppført som en sorenskrivergård i 1777. Sandsgaard ligger i en liten vik mellom Nedstrand og Hinderevåg i Tysvær kommune. I tilknytning til bygningen er det et hageanlegg som ikke er vernet, men som er registrert som et kulturminne. Bygningen er vedtaksfredet etter bygningsfredningsloven av 1923.

Fjellberg prestegård (Askeladden 105961)

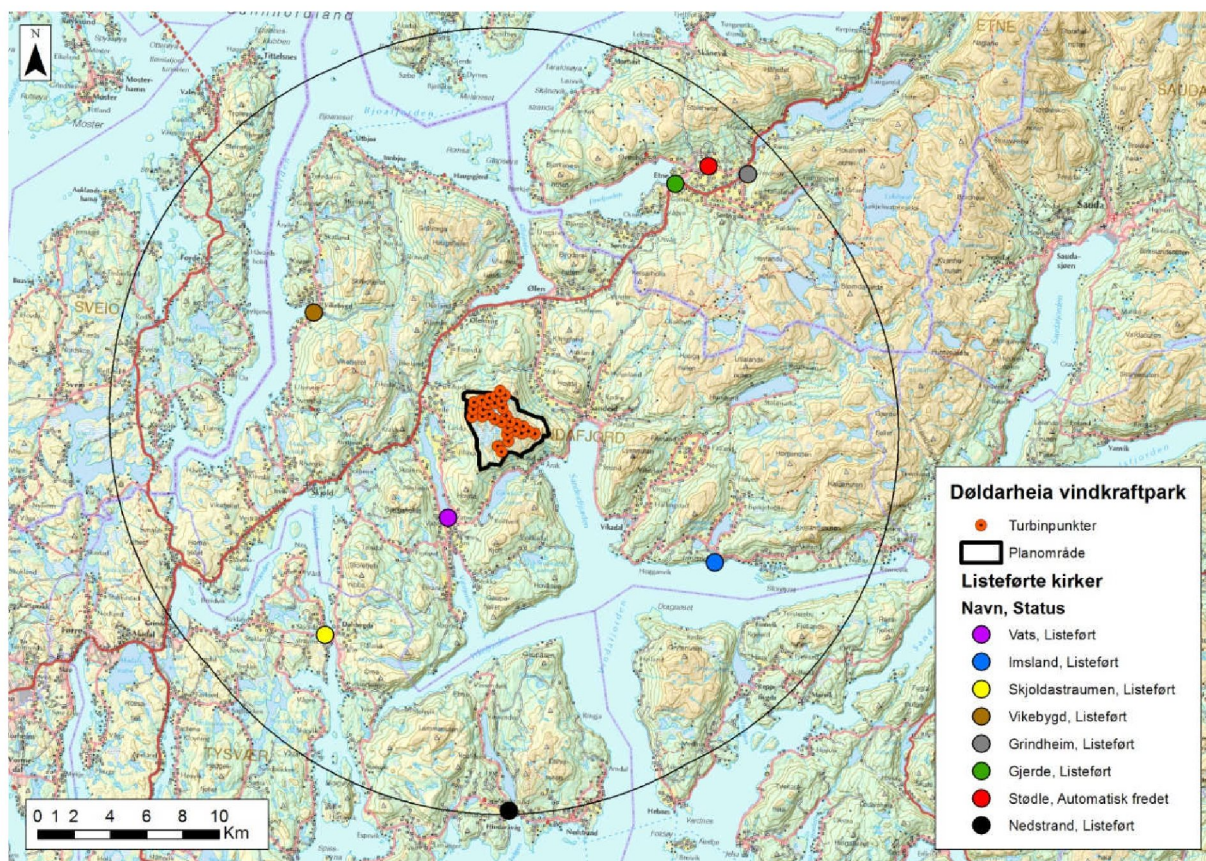
Fjellberg prestegård er et gårdstun med ti fredete hus og ligger ved tømmerkirken fra 1722. Gårdstunet ligger på Fjellbergøya i Kvinnherad kommune. Hovedbygningen ble bygget i 1818 ved å sette sammen to eldre tømmerhus der det eldste trolig var fra 1650. Det andre bolighuset er bispestova fra 1720-30 årene. Et hjørne er knekt for å gi plass til den gamle veien. Anlegget omfatter også stabbur, bakeri, vedskjul, utedo, driftsbygning, naust og sjøbu. Gårdstunet er vedtaksfredet.

5.3.2 Vernede og listeførte kirker

Kirkene har historisk hatt tradisjon for å være blant de mest påkostede og staselige byggene i sognet. Kirkestedene har som regel også fått en sentral lokalisering i bygda, ofte på små høydetrak eller i nærheten av viktige ferdselsveier og større gårder. Kirkene skulle synes, og både innsyn og utsyn har derfor vært viktig. Det nære landskapsrom har derfor som regel også vært fritt og åpent.

Alle stående kirkebygninger eldre enn 1650 er automatisk fredet. Kirkene bygget i perioden 1650-1850 har et klart annet preg enn tidligere kirker. Deres alder, utforming og tekniske løsninger gjør dem til viktige dokumenter over norsk kirkebygging før de radikale tekniske og formmessige endringene rundt midten av 1800-tallet, og har derfor stor verneverdi. En del kirker bygget etter 1850 er også plukket ut som særlig interessante arkitektoniske eller kulturhistoriske verdifulle, og følgelig «listeført». Enkelte andre kirker fra slutten av 1800-tallet og 1900-tallet som verken har vernestatus eller er listeført kan likevel ha en viss kulturhistorisk og/eller arkitektonisk verdi.

Det er en automatisk fredet samt seks listeførte kirker i influensområdet (se kart, figur 5.8):



Figur 5.8. Listeførte og automatisk fredete kirker i influensområdet til Døldarheia vindkraftpark.

Stødle kirkested (Askeladden 84992)

På kirkestedet ligger det en automatisk fredet kirke fra middelalderen, og en kirkegård fra middelalderen. Stødle kirke (figur 5.9) ble oppført i 1165 av Erling Skakke, etter at han hadde vært på Jorsalferd. Kirken var opprinnelig en privat kirke, "høgendeskyrkje" på storgården Studla. Stødle kirke har hatt navnet "Christ Hovedkirke", og er nå hovedkirken i Etne prestegjeld. Den er bygd av stein, men rundt 1650 ble kirken utvidet. Den nye delen ble laget i tre, og den gamle kirken utgjør nå koret..



Figur 5.9. Stødle kirke, Etne kommune (www.kulturminnesok.no).

Etne Prestegård (Askeladden 87173)

Prestegården er nærmere beskrevet over under fredete bygninger (kap. 5.3.1).

Fielberg prestegård (Askeladden 105961)

nærmere beskrevet over under fredete bygninger

Det er seks listeførte kirker innen influensområdet ut til 20 km;

- Skjoldstraumen kirke (Askeladden id. 85464)
- Vats kirke (Askeladden id. 85784)
- Grindheim kirke (Askeladden id. 84426)
- Vikebygd kirke (Askeladden id. 85839)
- Imsland kirke (Askeladden id. 84715).
- Nedstrand kirkested (Askeladden id. 85098).

Skjoldstraumen kirke

Skjoldstraumen kirke (figur 5.10), bygget i 1910, er ei langkirke med 250 sitteplasser.



Figur 5.10. Skjoldstraumen kirke (www.kyrkjaibokn.no)

Vats kirke

Vats kirke (figur 5.11) ligger sentralt i bygda Vats, ved enden av Vatsvatnet. Kirka ble bygget i 1855, og er en langkirke med plass til 450 besøkende. Her har vært kirkested siden middelalderen, kirkestedet er nevnt i et dokument fra 1328. Det har tidligere vært to andre kirkebygg på dette stedet. Den forrige ble bygget om lag 1650, mens den opprinnelige kirken fra middelalderen trolig var en stavkirke. Deler av middelalderkirkegården og et steinkors fra middelalderen er automatisk fredet, og ligger fremdeles i tilknytning til dagens kirke. Altersølv, kirkeklokkene, ei lysekroner, altertavla, stokketavla og døpefonten fra kirken bygd i 1650 ble flyttet over i den nåværende kirken. Orgelet er det eldste kirkeorgelet som er i vanlig bruk i Stavanger Bispedøme.



Figur 5.11. Vats kirke (www.vatsnett.com).

Grindheim kirke

Grindheim kirke (figur 5.12), bygget i 1728, er en langkirke med 250 sitteplasser. Den ligger i Etne kommune øst for sentrum. Her har det vært kirkested siden middelalderen, med skriftlige kilder som viser til kirken i 1326. Før den eksisterende kirken ble bygget stod det en stavkirke på stedet.

Kirkeklokkene er fra 1628 og 1920, men det var også en eldre klokke fra 1750 i kirken som nå er eid av Bergen museum. Kirkegården er automatisk fredet, og er datert til høymiddelalder. Ved kirkeveggen på nordsiden står en høy runestein med innskriften: "Tormod reiste steinen etter Tormod Sviande, far sin". Steinen var som skriften tilsier en gravstein. Det står også et steinkors ved inngangen til kirken, Grindheims-krossen, som er et keltisk kors fra tidlig kristningstid (figur 5.11).



Figur 5.12. Grindheim kirke og Grindheims-krossen (www.etne.kyrkja.no)

Vikebygd kirke

Vikebygd kirke (figur 5.13) ble bygget i 1937, og er en langkirke med 350 sitteplasser. Den er den femte kirken som har vært bygd i Vikebygd, med tidligere kirker fra 1200-taller, 1682, 1872 og 1928. De er alle fire revet. I tilknytning til kirken ligger det en middelalderkirkegård som er automatisk fredet. De første skriftlige kildene om Vikebygd kirke er fra 1315.



Figur 5.13. Vikebygd kirke (<http://www.mamut.net/vikebygd/newsdet2740.htm>)

Imsland kirke

Imsland kirke (figur 5.14), bygget i 1861, er den minste kirken i Vindafjord kommune med 260 sitteplasser. På kirkestedet har det tidligere stått kirker siden middelalderen. Først var det en stavkirke med svalgang og uten tårn. I 1670 ble det bygget en ny langkirke i tømmer på samme tuften som den første. Den nåværende kirken ble bygget like ved den andre kirken, og kirken fra 1670 ble etter hvert revet. Altertavlen er fra 1756. I tilknytning til Imsland kirke, ligger det en automatisk fredet kirkegård fra middelalderen.

Kirka står på en slette nede ved Vindafjorden der elven fra Ølmedalsvatnet munner ut.



Figur 5.14. Imsland kirke (www.visitvindafjord.no)

Nedstrand kirke

Nedstrand kirke (figur 5.15) ble bygget i 1868 og er det tredje kirken som har vært på Nedstrand. Den har 400 sitteplasser og er en langkirke. Den er en tidstypisk Rogaland-kirke med mer moderne innslag enn Rogaland-Linstow-typen. Den to første kirkene på Nedstrand var plassert på kirkegården i Nedstrand. Den første er datert til middelalderen og ble revet i 1656, mens den andre ble revet i 1868. Kirkegården som nå er automatisk fredet er en middelalderkirkegård (*Askeladden id.44804*) og ligger på andre siden av elven i forhold til dagens kirke. Mye av inventaret i kirken er fra de tidligere kirkene, og blant annet altertavlen er fra 1611. Lysekrona som henger i koret er fra 1400-tallet, og er en av de eldste i Rogaland.



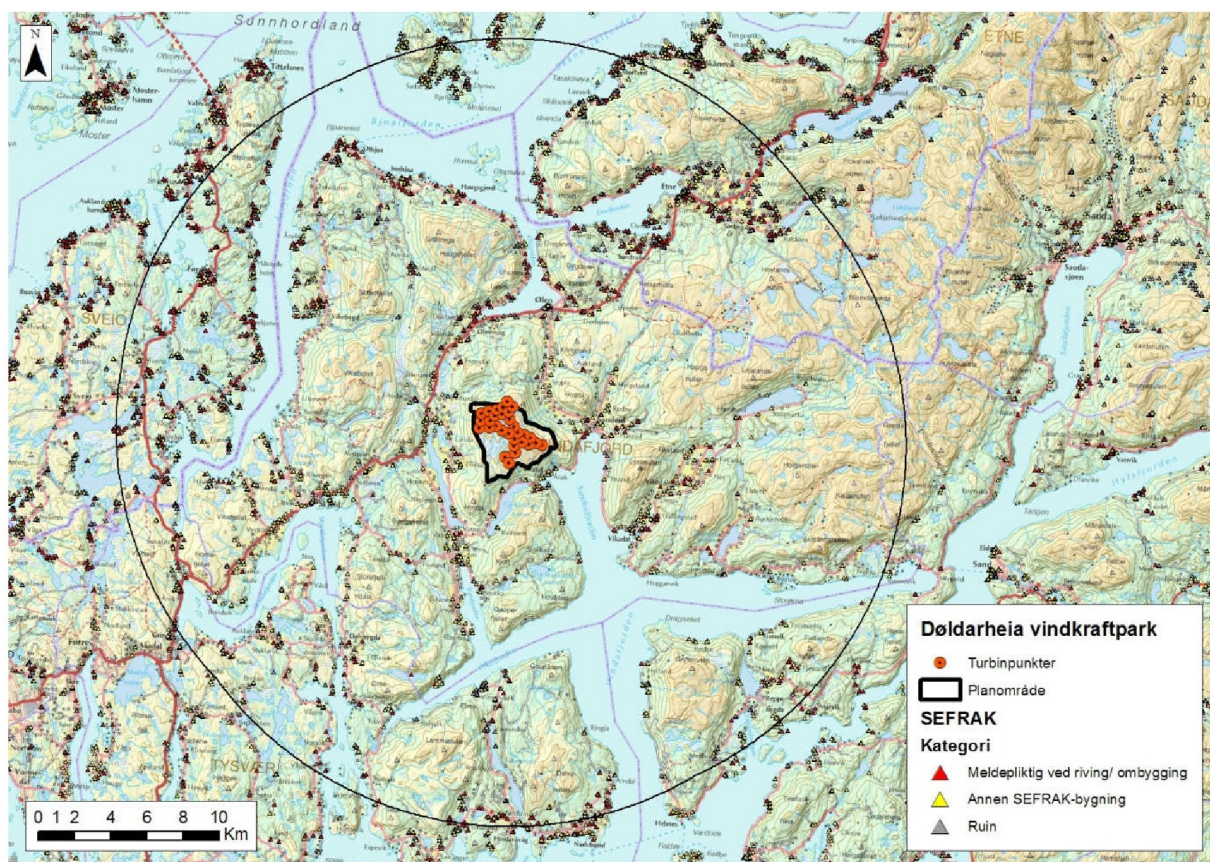
Figur 5.15. Nedstrand kirke, utvendig og innvendig (www.kyrkjaibokn.no og tysver.kommune.no)

5.3.3 SEFRAK

Gårdsmiljø

Det er flere hundre SEFRAK-registrerte bygninger i influensområdet (figur 5.16). Bygningsmassen omfatter primært alle bygningskategorier tilknyttet den tradisjonelle gårdsbebyggelsen, som våningshus, løer, eldhus, naust og andre driftsbygninger og uthus. Bygningene ligger i all hovedsak i tilknytning til nåværende bebyggelse og gårdstun.

Det er færre registreringer i stølssonen, og ofte er her kun bevart tufter og ruiner etter uteløer og torvhus. Ovenfor Sandeid, retning Fjellstølen, ligger flere restaurerte torvløer lagt opp av stein, med taktekke av skiferheller.



Figur 5.16. Kart over SEFRAK-registrerte bygninger i influensområdet for Døldarheia vindkraftpark ut til 20 km fra planområdet.

Strandsteder

Strandsted er en betegnelse for et historisk tettsted av begrenset størrelse med nær tilknytning til sjøen. Et strandsted oppsto på et sentralt sted i et lokalsamfunn, et sted det var god havn, på et sted for skifte av transport, fra land til sjø, eller omvendt. Langs kysten var strandstedet det sentrale sted så lenge den viktigste transporten foregikk til vanns, det vil for de fleste regioner si til midt på 1900-tallet. Som tettbebyggelse hadde det ikke størrelse og viktighet til å klassifiseres som by eller ladested. Strandstedet kunne, om det lå gunstig til, utvikle seg til et urbant samfunn, en by, eller et ladested. I influensområdet er Sandeid og Vikedal gode eksempler på det. I Hogganvik var det også skipsverft, her ble det bygget hele 140 skuter fra 1850- til 1880-årene.

Antall strandsteder økte sterkt på 1800-tallet, bl.a. på grunn av opprettelse av dampskipsruter langs fjordene, og mulighetene for å opprette landhandlerier fra 1850-årene. Strandstedet oppsto gjerne ved kystbygdas gode havn, der de sentrale gårdene fra før av hadde naust og sjøboder, og hvor det enten ikke var fast bosetning, eller bosetningen var begrenset til husmenn. Beboerne i et strandsted bygget vanligvis sine tomter. I eldre historie kilder, kalles de gjerne for *strandsittere*.

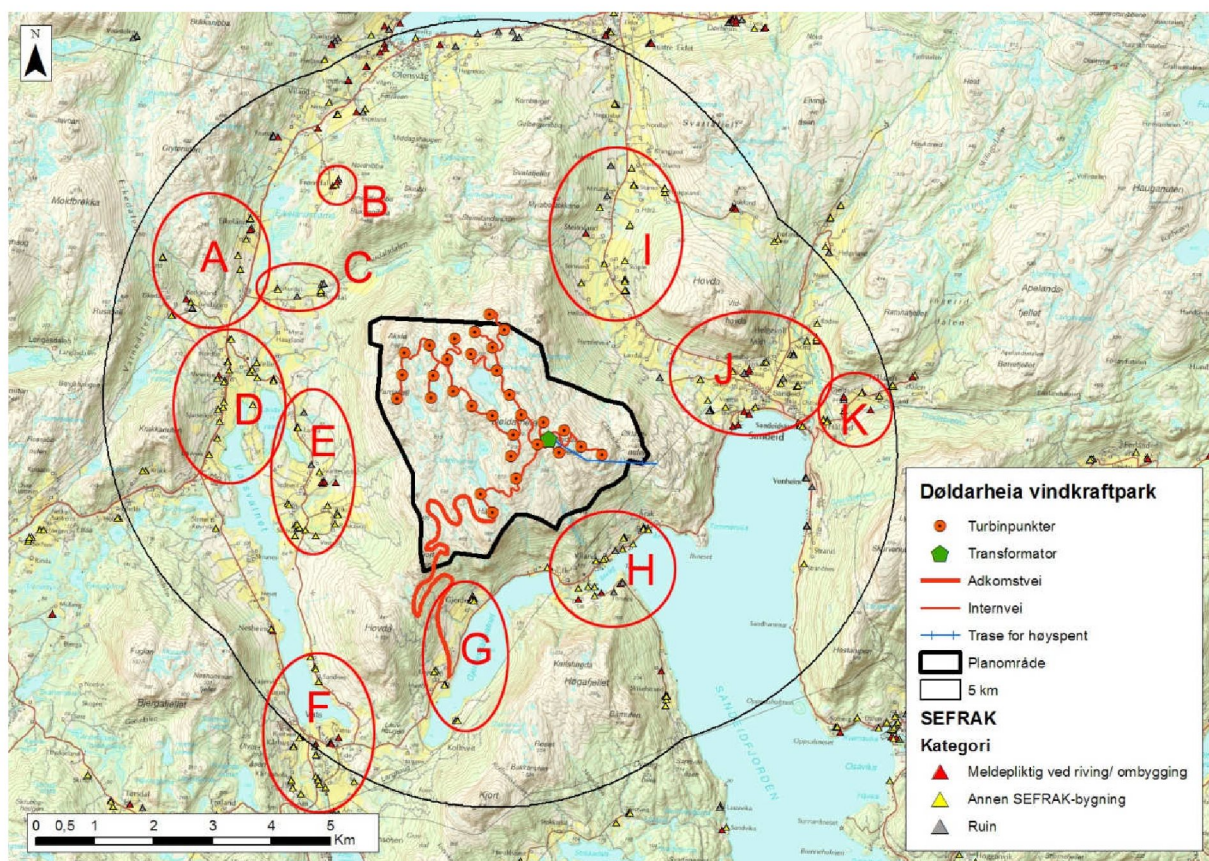
Flere steder i influensområdet er det godt bevarte og autentisk restaurerte bygninger fra de gamle strandstedene og handelsstedene, blant annet i Sandeid, Vikedal, Imsland og Skipavåg, ofte i empirestil og med innslag av sveitserornamentikk. Sandeid og Vikedal er i dag moderne tettsteder, der eldre

bygninger er et mindre innslag i det samlede bygningsmiljø. Disse har ofte likevel en betydelig miljøskapende rolle. Blant noen av de viktigste bygningene i Sandeid kan nevnes «Meidell-huset» fra 1855, fra gammelt av handelsmannens hus. I det gamle handelsstedet Imsland har de gamle bygningsmiljø imidlertid en større og særdeles betydelig miljøverdi i idylliske omgivelser. Stedet og bebyggelsen brukes i dag primært som fritidssted. Imsland kirke har en helt spesiell miljømessig rolle. På «Foss» nede ved fjorden i Imsland, mellom kaien og kirken og i et estetisk sjøbruksmiljø, står et av de mer severdige husene, bygget i 1850.

5.3.4 SEFRAK-registrerte bygninger i nærområdene

SEFRAK-materialet i influensområdet er alt for omfattende til nærmere beskrivelser. Nedenfor gis det en beskrivelse av SEFRAK-objektene i det nære influensområdet. Nærområdene i denne sammenheng defineres ut fra avstandskriteriene som tilsvarende *nærsonen*, dvs. ut til 4 km fra vindturbinene (jf. kapittel 3.2.2).

Det er til sammen registrert i underkant av 200 SEFRAK-objekter innenfor en avstand av 5 km fra planområdet, hvorav rundt 50 er ruiner og tufter etter bygninger. Kartet i figur 5.17 viser at SEFRAK-registreringene i det nære influensområdet ligger i tilknytning til gårdstunene nede i dalførene. Det er svært få SEFRAK-registreringer i stølssonen i nærområdene.



Figur 5.17. SEFRAK-registreringene i nærområdene til Døldarheia vindkraftpark.

Registreringene innenfor 4 km fra planområdet markert på kartet over omfatter følgende SEFRAK-objekter etter gårds- og bruksnavn:

A. Eikeland/Eikedal

På gårdene ved og mellom Eikeland og Eikedal ligger det 16 SEFRAK registrert hus, av disse har tre stykk meldeplikt ved rivning, og to er ruiner. De fleste husene er våningshus, og de tre husene med meldeplikt er et eldhus/smie på Eikeland fra 1800 tallet, et våningshus på Eikeland fra slutten av 1700-tallet og et våningshus i Eikedal fra starten på 1800-tallet.

B. Frønsdal

På Frønsdal ligger det fire SEFRAK registrert hus. Dette er en ruin etter ei løe, to våningshus med meldeplikt ved rivning og et stabbur.

C. Aurdal

På Aurdal er det registrert tre våningshus, tre uthus og to ruiner, totalt åtte SEFRAK-objekter. Et av våningshusene har meldeplikt ved rivning.

D. Gårdene langs E134 nordover fra Knapphus

I dette avgrensede området ligger det 15 våningshus, 7 uthus, 1 kårhus og 1 bedehus, totalt 24 SEFRAK-registrerte objekter. Et av våningshusene på Heie har meldeplikt ved rivning eller oppussing.

E. Blikrabygda

I Blikrabygda ligger 25 SEFRAK-objekter, fordelt på 12 våningshus, 11 uthus og 2 ruiner etter våningshus. Våningshuset ved Landa, og et grisehus, et sauehus og et kvernhus ved Svantesvoll har meldeplikt ved rivning/oppussing.

F. Vats

I Vats ligger det totalt 56 SEFRAK-registrerte hus, fordelt på 31 våningshus, 20 uthus, 1 bedehus, 1 meieri, 2 butikk/bolighus og 1 fritidshus. Av disse har 7 våningshus, 3 uthus og et fritidshus meldeplikt ved rivning eller oppussing.

G. Langs Gjerdesdalsvatn

Langs Gjerdesdalsvatnet ligger det 3 våningshus, 7 uthus, 1 tinghus og 4 ruiner, totalt 15 SEFRAK-registrert hus. De fleste registreringene ligger på gården Gjerde (gbnr. 136/2) på nordsiden av Gjerdesdalsvatnet.

H. Viland/Torsnes/Årak

I dette området er det registrert 30 SEFRAK-objekter; 13 våningshus, 9 uthus, 3 naust, 1 fabrikk, 1 feriehus og 3 ruiner. Av disse er det tre våningshus og et naust som har meldeplikt ved rivning/oppussing.

I. Stolpe/Steinsland/Haugaland

Innenfor dette området finnes det 6 våningshus, 7 uthus, 1 bedehus, 1 skolehus og 4 ruiner, totalt 19 SEFRAK registrerte hus. Ei løe og et våningshus fra 1800 - tallet har meldeplikt ved rivning eller oppussing.

J. Sandeid vest og nord

I områdene vest og nord for Sandeid sentrum ligger det 17 våningshus, 5 uthus, 2 naust og 7 ruiner som er SEFRAK-registrerte objekter. Av meldepliktige bygg ved rivning eller oppussing er det 2 naust, 4 våningshus og et uthus.

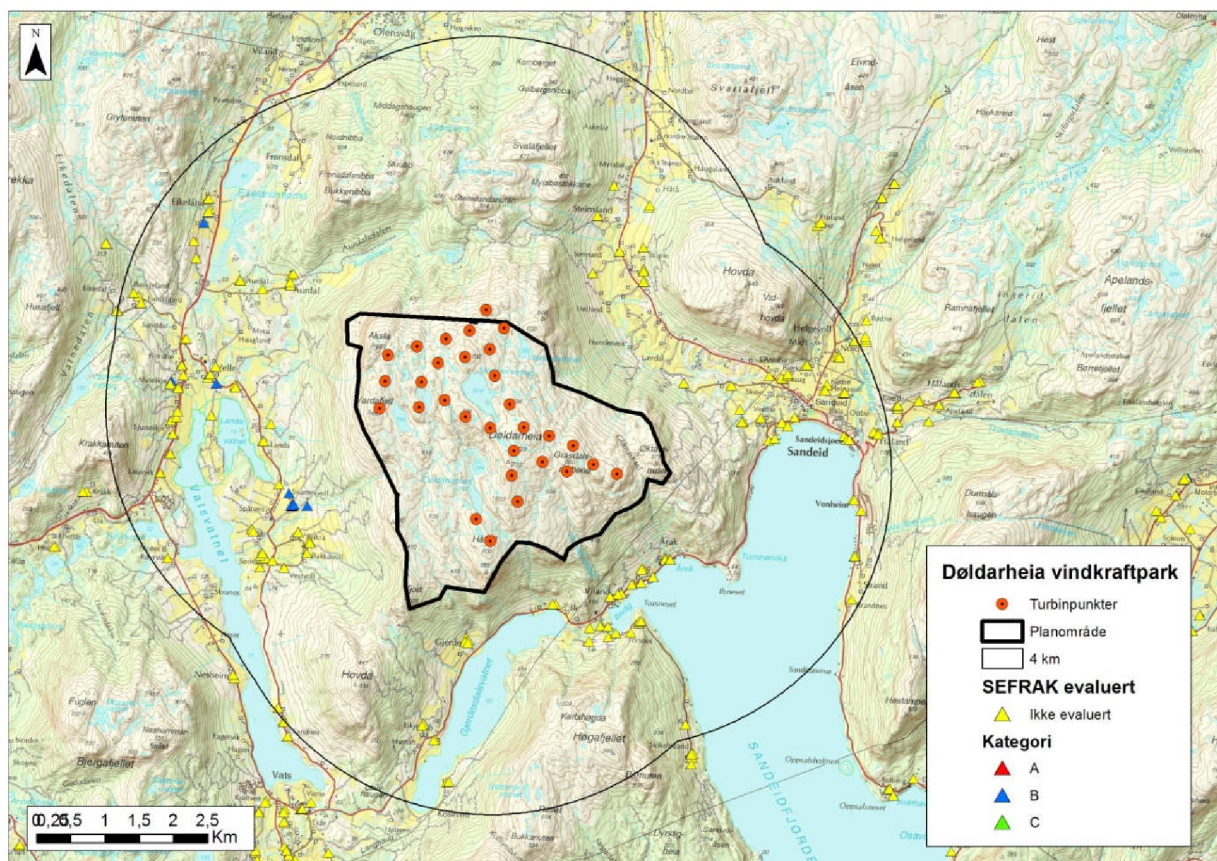
K. Sandeid øst og sør

I Sandeid sentrum, på gårdene øst for sentrum og sørover langs fjorden ligger det 21 våningshus, 8 uthus og 4 ruiner som er SEFRAK-registrerte. Av disse har to våningshus, en uteløe og et eldhus meldeplikt ved rivning eller oppussing.

Evaluering og verdivurdering

En liten del av SEFRAK-registreringene i Vindafjord er evaluert, og kartet under (figur 5.18) viser at det kun er 9 evaluerte bygninger i det nære influensområdet som er vurdert til verneklasse B (aktuelle for spesialregulering), øvrige er ikke evaluert. Dette gjør det vanskelig å gi en verdivurdering, og materialet er for omfattende til å foreta en egen vurdering.

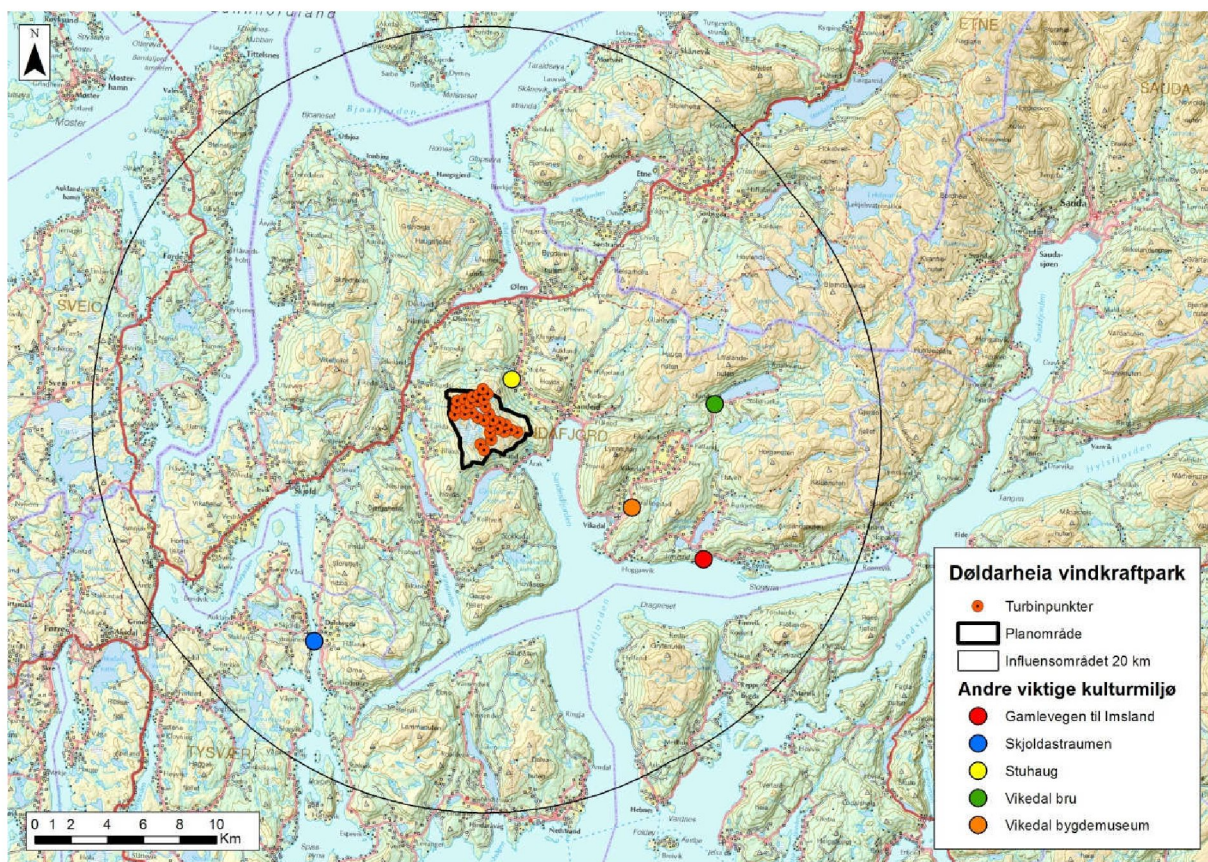
På grunnlag av antallet SEFRAK-registreringer til dels betydelig landskapskontekst (daldraget mellom Steinsland og Sandeid er bl.a. registrert som «vakkert landskap» (Hettervik 1996) under kategorien «høy landskapsverdi/ fylkesinteresse»), og stor tidsdybde med mange fornminner, er SEFRAK-materialet i nærområdet generelt vurdert til **middels** verdi.



Figur 5.18. Kart viser at de færreste SEFRAK-bygningene i nærområdene til Døldarheia vindkraftpark er evaluert.

5.4 Andre viktige kulturminner og kulturmiljø

Noen andre viktige kulturminner og kulturmiljø i influensområdet er vist på kart (figur 5.19) og omtalt under.



Figur 5.19. Kart over andre viktige kulturminner og kulturmiljø i influensområdet.

5.4.1 Vikedal bydemuseum

Vikedal Bydemuseum har en rik samling av gjenstander fra arbeids- og hverdagsliv. Museet er formet som et bygdetun med røykstove, stabbur, kvernhus og driftsbygning. Kvernhuset er opprinnelig fra Fjellgardane, stabburet fra Prestagarden, og røykstova fra Imsland. Samlingen illustrerer ellers ververtiden og skipsbyggertiden med flere seilskutemodeller. Museet har hyppig temadager om gammelt håndverk og håndarbeid. Noen sesonger arrangeres det historiske spill utendørs i sommerhalvåret.

Som kulturhistorisk formidlings- og opplevelsessenter har Vikedal bydemuseum stor betydning. Verdien settes i denne sammenheng til **middels**.

5.4.2 Stuhaug gardsmuseum

Stuhaug gardsmuseum ligger i dalføret mellom Sandeid og Ølen, inntil dalsiden i vestsiden, under Døldarheia. Tunet her har ti bygninger som er tilflyttet og restaurert: to husmannsstuer og eldhus fra 1700-tallet, stabbur fra 1600-tallet, kvernhus og jordkjeller fra 1800-tallet, låve med fjøs og leilighet fra tidlig 1900-tall, samt museum i 2. etasje i låven, langhus fra 1800-tallet (med opplegg for servering),

smie bygget i stein etter modell fra lokale smier på 1800-tallet og en støl på fjellet. Alle bygningene er innredet etter fra den epoken de er bygget i. Omvisning i museet, servering, turgåing til restaurert fjellstøl.

Stuhaug er tildelt Olavsrosa (2007) for formidlingen av husmannstradisjoner gjennom restaurerte bygninger og gamle bruksting. Olavsrosa er foreningen Norsk Kulturarvs kvalitetsmerke som tildeles... Stuhaug har også fått en rekke priser fra Vindafjord kommune, blant annet kulturpris (1996), reiselivspris (1996) og byggeskikkpris (2004). Som kulturhistorisk formidlings- og opplevelsessenter har Stuhaug stor betydning. Verdien settes i denne sammenheng til **middels**.

5.4.3 Slusene i Skjoldastraumen

Skjoldastraumen er krysningsspunkt mellom ferdsel til sjøs og ferdsel til lands. Her ligger Norges eneste aktivt brukte sluse i saltvann (figur 5.20). Slusa har vært i bruk helt siden den ble åpnet i 1908, og fremdeles blir den åpnet mellom 200 og 250 ganger i året. Til slusemiljøet hører også den gamle svingbrua fra 1932, som ble erstattet av ei vippebru i 1987. Her var opprinnelig fast slusevakt, som måtte svinge brua med en manuell håndsviv når det kom båter som skulle gjennom. Fram til bilen kom var slusa porten som fungerte som en brubygger mellom bygdene og byen. I 1987 ble den gamle brua tatt ned og erstatta av ei vippebru (figur 5.20). Den gamle svingbrua ble så satt opp igjen noen meter sør for der den opprinnelig stod i 1995. Hvert år i juni arrangeres det en såkalt «slusedag», og den gamle brua svinges da over sundet. Resten av året står brua svinget inn mot land. Slusa er i dag blant de viktige landemerkene i Tysvær. I snart 100 år har den vært symbolet på velstandsbygging og økt ferdsel.



Figur 5.20. Til venstre: Den ene sluseporten som regulerer vannet. Til høyre: Fra «Slusedagen».

Slusene er oppført i Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner (Statens vegvesen 2002). Som Norges eneste saltvannssluse og teknisk-industrielt kulturminne med fortsatt stor lokal betydning og symbolverdi vurderes Skjoldastraumen å ha **stor** verdi.

5.4.4 Vikedal bru

Vikedal bru ligger ikke på sin opprinnelige plass, men er flyttet ca. 10 km i nordøstlig retning til Fjellgardsvatnet, og ble restaurert i 1995. Vikedal bru ble bygd i 1882 og produsert ved Kværner Brug i Drammen. Brua ble opprinnelig satt opp for å trafikere vegen mellom Sandeid og Vikedal. Brua er ei klinkbygd parallell fagverksbru med mellomliggende brudekke av tre og rekkverk av stål. Fagverket er

2,75 meter høyt, og brua har en spennvidde på 22 meter. De opprinnelige brukerne til brua ligger fortsatt i Vikedal. Brua er ei av landets første norskproduserte stålfagverksruer. Denne brutypen var det vanlig å flytte, dette har derfor ikke avgjørende betydning for bruas verneverdi. Også Vikedal bru er oppført i Nasjonal verneplan for veier, ruer og vegrelaterte kulturminner (Statens vegvesen 2002). Gjennom denne prioriteringen er brua tillagt **stor** verdi.

5.4.5 Gamlevegen til Imsland

På sørsiden av Rv. 46 fra Imsland og et lite stykke østover er en bit av gamleveien tatt vare på og merket. Veistrekningen er en attraksjon i seg selv, med ruer, oppbygging og stabbestein. Veien er en smal og svingete grusvei langs fjorden i idylliske landskapsomgivelser. Ferdselsvegen er et viktig lokalt ferdselsminne, og det knytter seg betydelige opplevelseskvaliteter til den. Veggen er derfor vurdert til **middels – stor** verdi.

5.5 Kulturlandskap

5.5.1 Kystlynghei

Influensområdet inngår i det tradisjonelle kystlyngheiområdet langs kysten.

Kystlyngheiene er et kulturlandskap, og som sådan et menneskeskapt landskap, innført og skjøttet allerede fra senneolittisk tid (ca. 2400 – 1800 f. Kr), men med en særlig ekspansjonsperiode i førromersk jernalder (500 – 0 f. Kr.). Den vestlandske kystlynghei inngår som en del av den atlantiske heden som kan følges langs hele Europas Atlanterhavskyst fra Troms i nord til Portugal i sør. Lyngheiene er i norsk sammenheng oppfattet som noe fattigslig i vår natur, og er et forsømt felt både vitenskapelig og litterært, med lite fokus på de driftsformer og folkeliv som her har utspunnet seg.

Skjøtsel av lyngheien var viktig for å få godt beite, og lavvokst lyng har størst fôrverdi. Lyngsviing har derfor eldgamle tradisjoner, og pollenanalytiske undersøkelser andre steder har vist at dette har foregått regelmessig. Gjennom en kombinasjon av brenning, beite og fjerning av oppvoksende skog, har denne typen landskap dermed vært dominerende i store deler av de ytre strøk på Vestlandet forøvrig i kanskje flere tusen år.

Områdene med kystlynghei er lite kartlagt, men enkelte godt bevarte lokaliteter i regionen er registrert og i noen tilfeller bevart som landskapsvernområde. Det er ingen slike verneområder i influensområdet, men både planområdet og influensområdet for øvrig ligger i områder hvor kystlyngheien tradisjonelt har vært mye utbredt.

5.5.2 Registrering av nasjonalt viktige kulturlandskap

Kulturlandskap inneholder viktige kulturhistoriske og/eller biologiske verdier. Prosjektet "Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap" hadde som mål å utarbeide en oversikt over verdifulle kulturlandskap i Norge. Prosjektet ble avgrenset til jordbrukets kulturlandskap. Et rikt kulturlandskap har bevart et mangfold av natur- og kulturverdier og beholdt sitt særpreg.

Det er ikke registrert noen nasjonalt viktige kulturlandskap i influensområdet.

5.5.3 Regionalt og lokalt viktige kulturlandskap

Det tradisjonelle kulturlandskapet har vært i stor endring. Utmarka gror igjen mange steder pga. mindre utmarksbeite. Innmarka består i dag i hovedsak av fulldyrket mark brukt til grasproduksjon. Dette har også ført til at en del kulturminner tilknyttet kulturlandskapet har gått tapt, som steingarder, rydningsrøyser m.m. Det åpne agrarlandskapet utgjør likevel en viktig landskapsmessig ramme rundt kulturminner og kulturmiljø med tilknytning til primærnæringen.

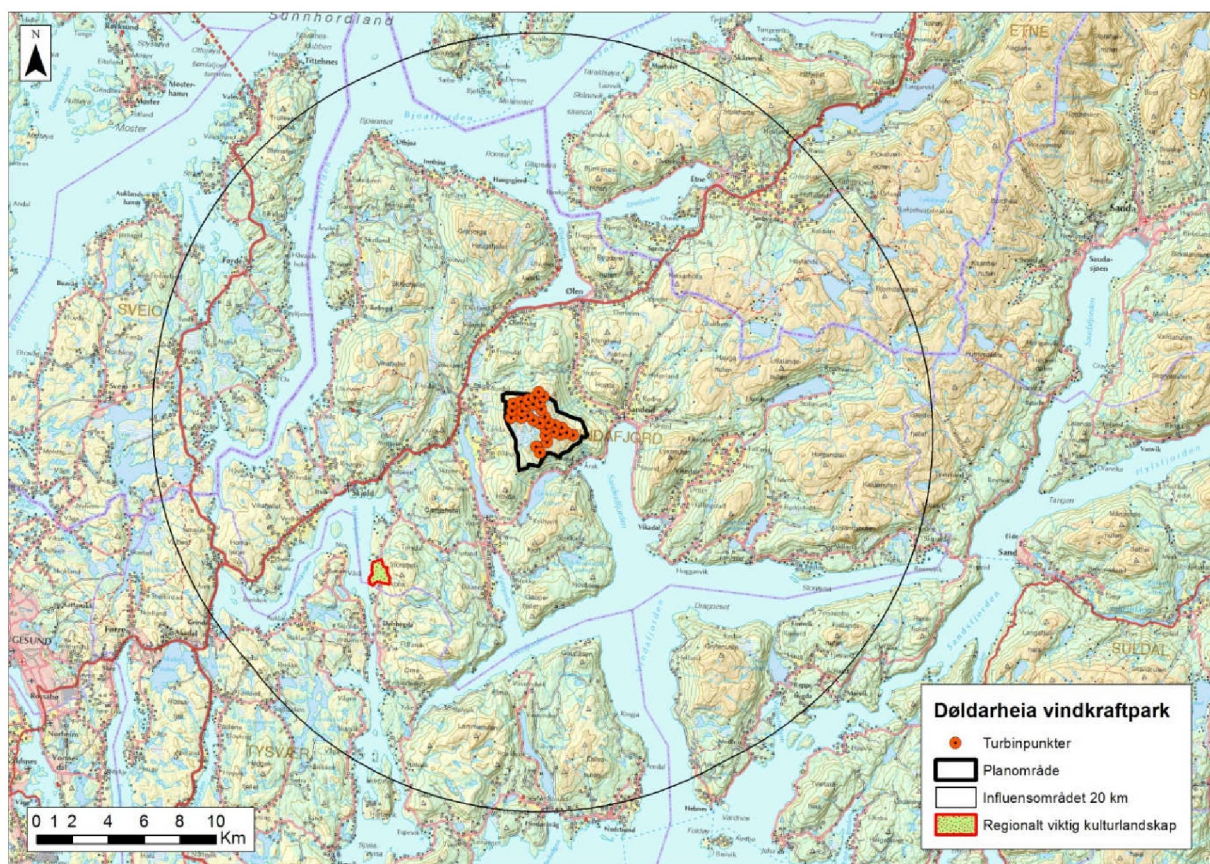
De tradisjonelle beiteområdene strekker seg fra de gårdsnære omgivelser til langt opp i fjellene. De gårdsnære kulturbeitene ligger typisk inn mot dalsidene og et lite stykke opp i fjellsidene. Dette er delvis ryddete og overflatedyrkede arealer der grasbeitet ligger mellom små og store jordfaste steiner og spredte trær eller skogteiger. Ved slike kulturbeiter er det gjerne rester etter gammel hagemark, med styvingstrær og spredte einerbusker. Gamle steingarder og tufter forekommer også de fleste steder. Slike kulturbeiter med innslag av både natur- og kulturbetingede forhold er blant regionens aller vakreste kulturlandskap.

Det er foretatt svært få registreringer av lokalt viktige kulturlandskap, slik at kildetilgangen er liten. Slike områder har gjerne svært lang brukstid og tidsdybde, og det er ofte på slike steder at de bevarte og registrerte synlige fornminnene ligger. I varierende utstrekning vil det som regel være mer eller mindre intakte kulturlandskap de fleste steder i influensområdet. Et eksempel på lokalt viktig kulturlandskap fra Grautenes ved Vatsvatnet er vist på bilde (figur 5.21).



Figur 5.21. Kulturbeite ved Grautenes, Vatsvatnet, like vest for planområdet.

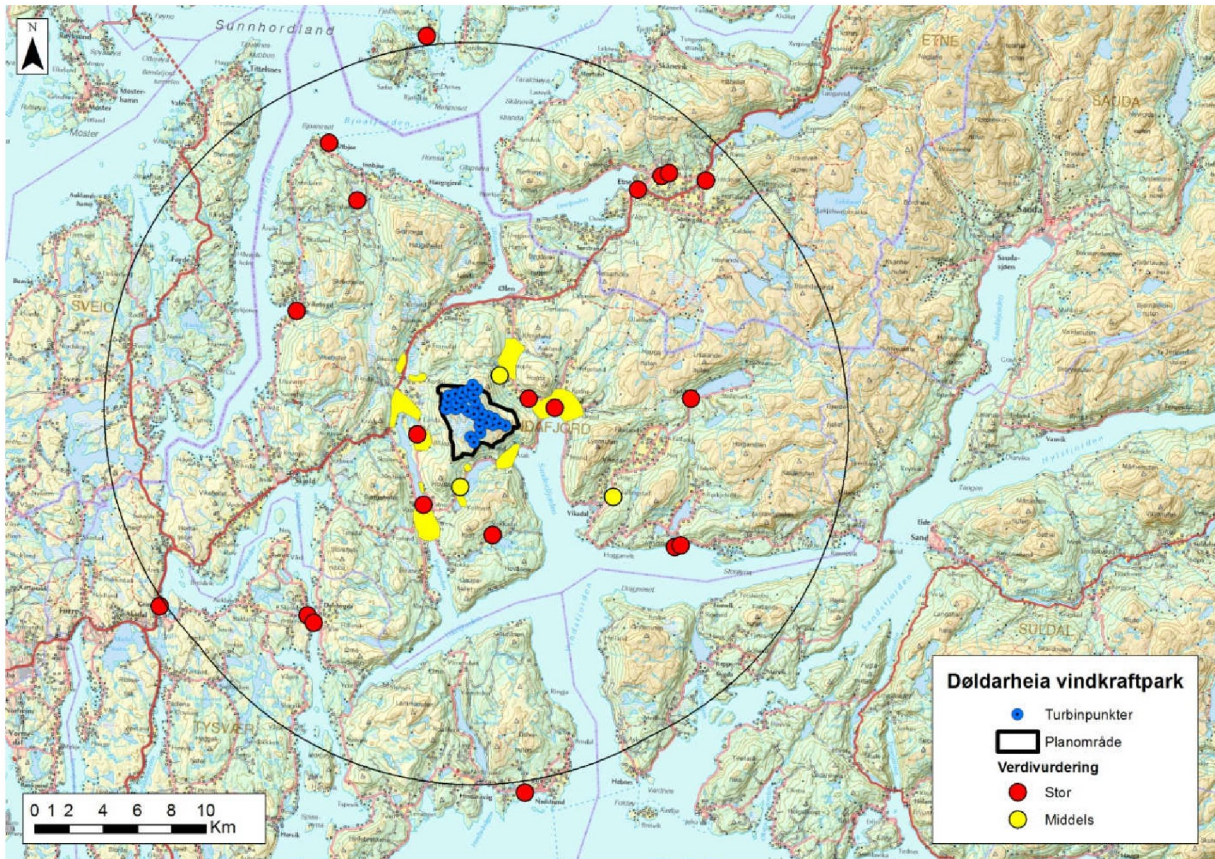
I influensområdet er det registrert ett kulturlandskapsområde av regional verdi (figur 5.22).



Figur 5.22. Regionalt viktig kulturlandskap i influensområdet for Døldarheia vindkraftpark.

5.6 Verdikart

Kulturminneverdiene i influensområdet er sammenfattet på kart i figur 5.23, der lokaliteter og kulturmiljø av middels og stor verdi er markert.



Figur 5.23. Verdikart over kulturminner og kulturmiljø i influensområdet for Døldarheia vindkraftpark.

6 OMFANG OG KONSEKVENSER

6.1 Vurderingsgrunnlag

Synlighetskart

Det er utarbeidet et synlighetskart for utredning av 33 stk. 3 MW-turbiner ut til 20 km (vedlegg 10.1). Øyehøyde for observatør er satt til 1,5 m. Synlighetskartet viser hvor det planlagte vindkraftverket teoretisk sett vil være synlig fra. Synlighetskartene gir en gradering av synlighet, dvs. de gir en indikasjon på hvor mange turbiner som vil være synlige fra ulike betrakningssteder. Synligheten vil variere med værforhold, sikt og lysforhold (årstider og tid på døgnet), standpunkt, høyde over havet og hva slags bakgrunn og forgrunn man ser vindkraftverket mot. Over havflatene vil jordoverflatens krumning avgjøre hvor stor del av vindturbinene man kan se. Det er heller ikke tatt hensyn til bebyggelse og lignende som kan skjerme. Synlighetskartet viser derfor et worst case-scenario. Synlighetskartet er utarbeidet av Rambøll.

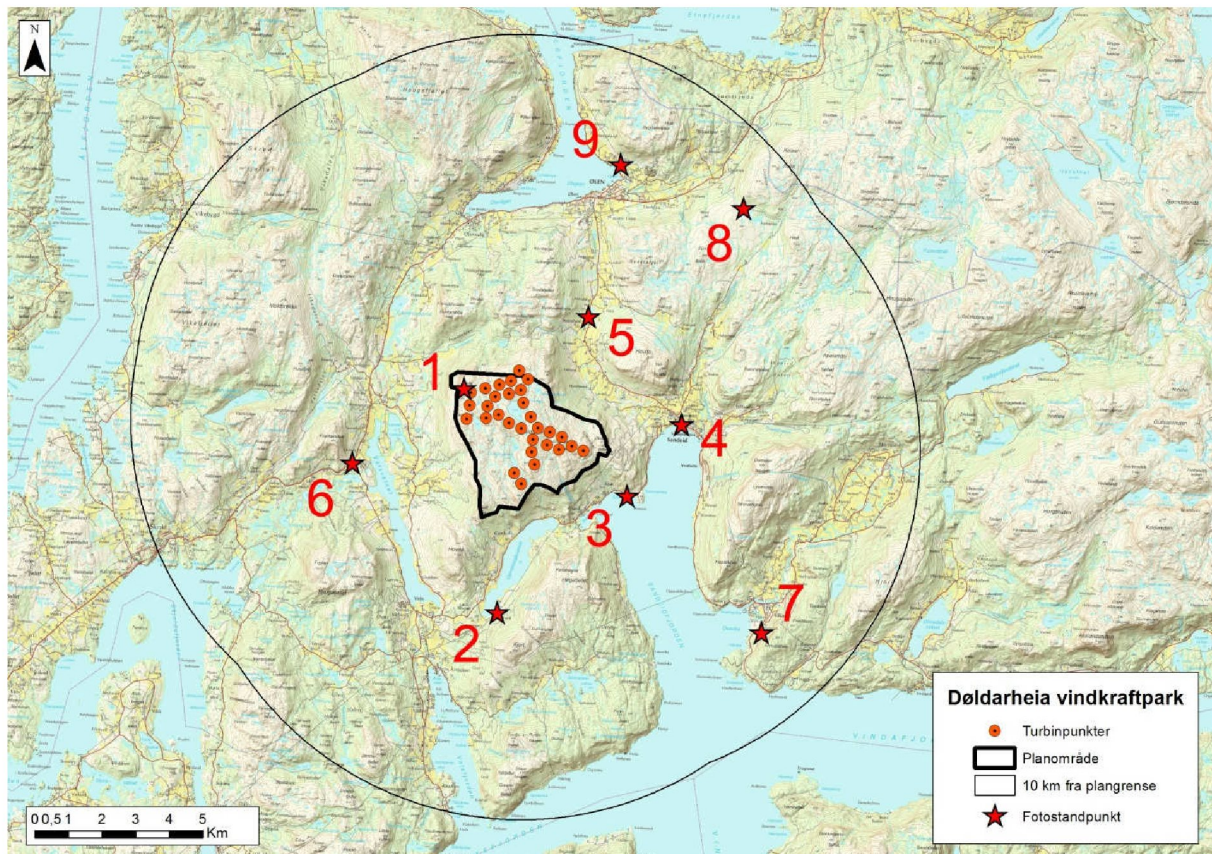
Visualiseringer

For å illustrere vindkraftverkets visuelle virkninger, er også fotomontasjer et viktig vurderingsgrunnlag. Det er laget fotomontasjer for å illustrere vindkraftverket sett fra ulike betrakningspunkt, med vekt på å illustrere tiltakets visuelle virkninger fra et representativt utvalg av steder og hensynssoner. Fotostandpunktene er valgt av Ambio Miljørådgivning i samråd med Vindafjord kommune, Haugaland Kraft og Fred. Olsen Renewables. Visualiseringene er utarbeidet av Rambøll.

De valgte fotostandpunktene er som følger:

1. Aksla
2. Kolltveit
3. Ilsneset
4. Sandeid
5. Steinsland næringspark
6. Knapphus
7. Vikedal
8. Øvre parkeringsplass, Olalivegen/Oppheim
9. Ølen

Fotostandpunktene for visualiseringene er vist på kart (figur 6.1).



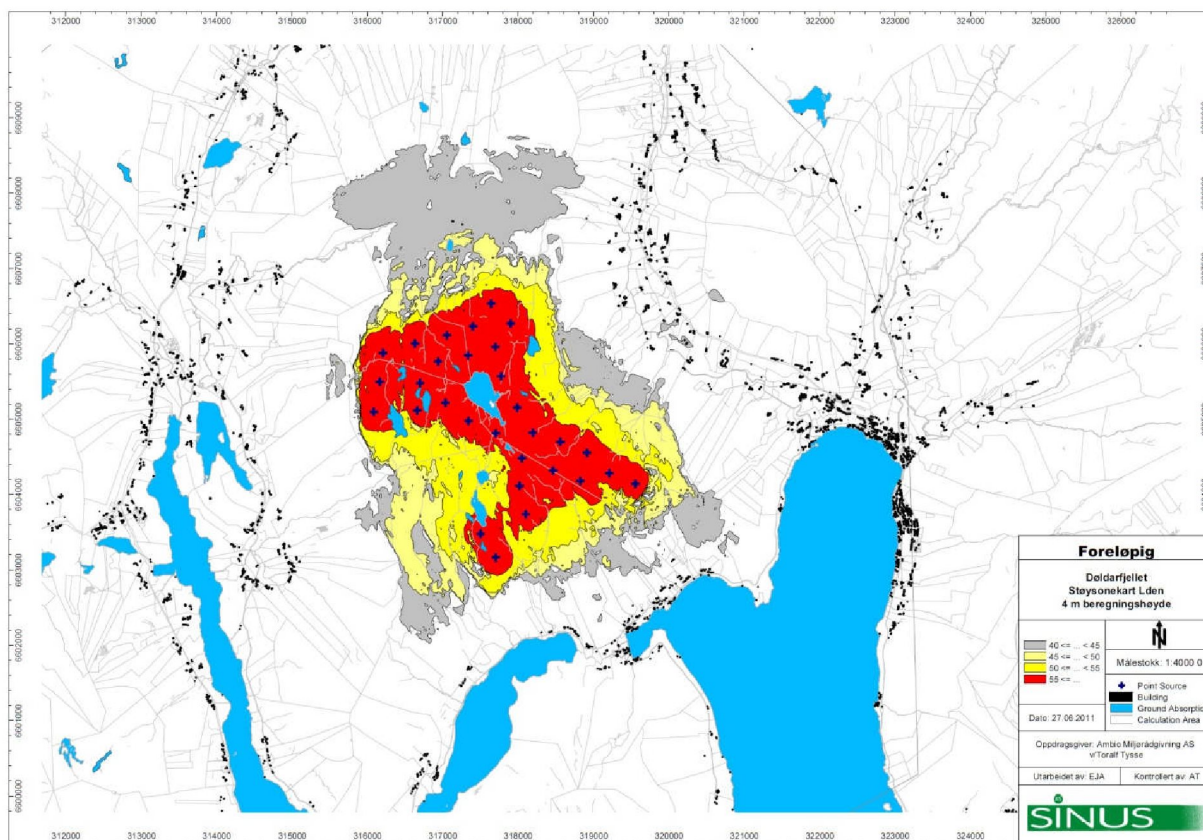
Figur 6.1. Fotostandpunkter for visualisering av Døldarheia vindkraftpark.

Visualiseringene er tilpasset et visningsformat i A3 for en realistisk gjengivelse ved vanlig betrakningsavstand (30-40 cm). Turbinenes relative størrelser og visuelle dominans oppfattes best når de ses i sammenheng og målestokk med øvrige landskapselementer i bildene. Bildene er med andre ord en forminskjet gjengivelse av virkeligheten, men målestokkene er korrekte. Dette er viktig å poengtere, da mange som ser visualiseringene kan ledes til å tro at turbinene ikke vil bli så dominerende som det de i virkeligheten vil bli, i og med at de framstår som så små i bildene. Det kan være utfordrende å lage skarpe fotorealistiske gjengivelser av turbinene, og den visuelle kontrasten i bildene er derfor ofte noe undertonet. Turbinene vil derfor normalt være noe mer synlige i virkeligheten enn på en visualisering.

Visualiseringene er gjengitt som vedlegg (kapittel 10).

Støyberegninger og støysonkart

Støyutredningen (Andreassen 2011) med støysonkart legges til grunn for vurderingene av negative virkninger i forhold til kulturminner og kulturmiljø som følge av støy fra vindturbinene. Støysonkartet er vist i figur 6.2.



Figur 6.2. Støysonekart for Døldarheia vindkraftpark.

6.2 Sårbarhet

Begrepet sårbarhet er et mål på kulturmiljøets evne til å holde på grunnleggende og verdifulle egenskaper mot ulik påvirkning (Riksantikvaren 2003). Landskapskontekst, osv. er forhold som har betydning for et kulturminnes eller kulturmiljøes sårbarhet, og må vurderes særskilt for hver enkelt lokalitet. Generelt vil kulturmiljøer i både kystlandskap og fjellområde være sårbare for visuell påvirkning fra vindturbiner og andre store installasjoner på grunn av den åpne landskapskarakteren.

Kulturminnene i influensområdet har flere steder stor kulturhistorisk verdi, både med hensyn til kvalitet og egenart. Enkelte har betydelig opplevelsesverdi og pedagogisk verdi med stort formidlingspotensial, kanskje da særlig Staloen og bergkunststeinene. Disse har også betydning i forhold til reiseliv.

Kulturminnernes sårbarhet forsterkes av landskapskonteksten, dels ved at de ligger i et relativt åpent kystlandskap, og dels fordi området har et moderat inngrepstrykk.

6.3 0-alternativet

0-alternativet er en beskrivelse av forventet utvikling dersom vindkraftverket ikke bygges ut. For dette alternativet blir dagens situasjon lagt til grunn. Det er forventet at planområdet i det store og hele vil forbli uendret, med få eller ingen særskilte problemstillinger i forhold til kulturminner og kulturmiljø.

6.4 Virkninger i planområdet og inngrepsnære områder

Vindkraftverket

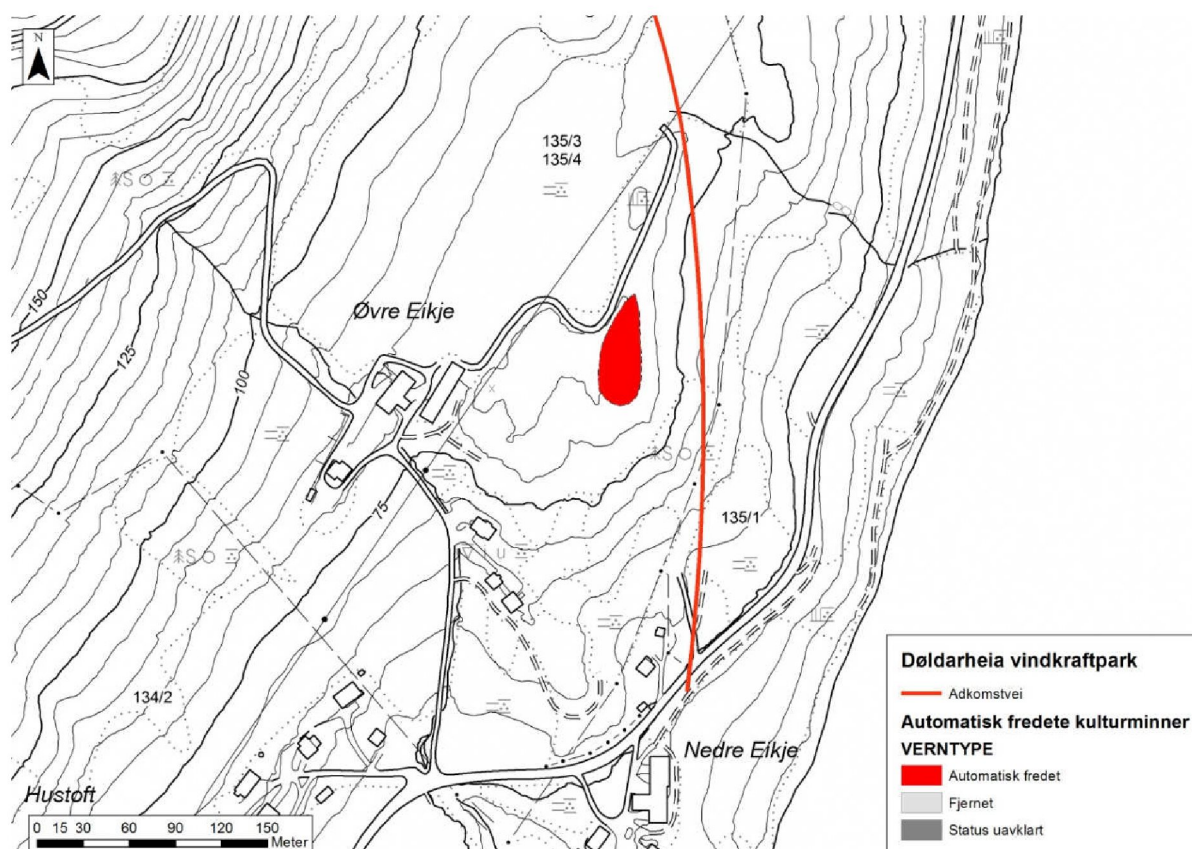
Tiltaket vil ikke direkte berøre noen kjente, registrerte kulturminner eller kulturmiljø i planområdet for vindkraftverket.

Det tas imidlertid forbehold om at registreringsaktiviteten i planområdet har vært lav eller fraværende, og at gjennomføring av § 9-undersøkelser i planområdet kan føre til at registreringsstatusen blir endret.

Gjerdestølen ligger 700 meter fra nærmeste turbin på Håfjellet. Tufta er omgitt av en del skog som vil skjerme, men både støy og visuelle virkninger vil medføre en betydelig skjemming av kulturminnets opprinnelige landskapskontekst. Omfanget er vurdert å være **stort negativt**, men omfanget blir **liten negativt** pga. lav kulturminneverdi.

Adkomstvei

Planlagt adkomstvei fra Fv. 46 ved Eikje vil ikke berøre eller medføre nærføring av noen kjente, registrerte kulturminner. Traseen er tenkt plassert ca. 40 meter fra et automatisk fredet gravfelt bestående av tre gravhauger (Askeladden 35194), se detaljkart (figur 6.3). Haugene er klart markerte og godt synlige, og ligger i tilknytning til et kulturbeite med dyrket mark i nord og i sør. Gravfeltet er noe skjullet av en allerede eksisterende landbruksvei samt kraftledning like ved. 40 meters avstand mellom gravfeltet og den planlagte adkomstveien er tilstrekkelig. Adkomstveien vil imidlertid øke inngrepstrykket i kulturmiljøets nære landskapskontekst. Denne nærføringen vurderes til **lite negativt omfang**. Det kan være hensiktsmessig å se på traseen noe mer detaljert, og om denne kan legges noe om for å øke avstanden til gravfeltet.



Figur 6.3. Traseen for planlagt adkomstvei i forhold til automatisk fredet gravfelt.

Avstanden fra adkomstveien til Gjerdestølen er ca. 400 meter. Det antas at lite av veien vil være synlig herfra pga. topografien og skjermende vegetasjon, og virkningene er vurdert å være ubetydelige.

Eventuell adkomstvei fra Sandeid opp til transformatorstasjonen i planområdet vil ikke berøre noen kjente, registrerte kulturminner eller medføre nærføring.

Nettilknytning

Hovedalternativet vil heller ikke berøre noen kjente, registrerte kulturminner. Virkningene vil derfor være visuelle, og underordnet i forhold til eksisterende linje denne skal knyttes til. Dette vurderes å være ubetydelig.

Samlet vurdering av omfang og konsekvens for kulturminner i plan- og tiltaksområdet

Ut fra gjeldende registreringsstatus vurderes tiltaket samlet å ha intet **negativt omfang og ingen negativ konsekvens** for kulturminner i planområdet.

Gjennomførte § 9-undersøkelser vil kunne endre denne vurderingen.

6.5 Visuelle virkninger i øvrig influensområde

6.5.1 Generelt

På grunn av stor avstand medfører ikke støy noen problemstillinger i forhold til noen av de øvrige registrerte kulturminner eller kulturmiljø i influensområdet.

Visuelle virkninger kan endre landskapskarakteren på en slik måte at den kulturhistoriske kontekst kulturminnene ligger i blir forstyrret, og kan redusere kulturminnenes opplevelsesverdi. Visuelle virkninger i forhold til kulturminnenes autentisitet og opplevelsesverdi knytter seg i stor grad opp til kulturminnene som landskapselementer og om landskapsvurderinger. Selv om deler av vindkraftverket vil være synlig fra mange av de omtalte kulturminner og kulturmiljø, er avstandene så store at tiltaket sjelden vil ha særlig innvirkning på kulturminnenes autentisitet eller lesbarhet. Derimot kan de virke noe skjemmende i forhold til kulturminnenes opplevelseskvalitet rent visuelt, ved at tiltaket har en negativ virkning for landskapsbildet som omgir kulturminnene. Turbinene kan også virke til å ta oppmerksomheten vekk fra kulturminnene. Slike virkninger kan være særlig skjemmende eller negative i forhold til kulturminner av særlig stor verdi og/eller som befinner seg i særlig "vakkre" og estetiske eller uberørte landskap. I hvor stor grad et vindkraftverk vil redusere kulturminnenes opplevelsesverdi vil blant annet være avhengig av synlighetsomfanget (antall turbiner), vindturbinenes visuelle dominans og avstandskriterier, jf. kapittel 3.

Kulturminner oppleves som regel i et noe mer lukket landskapsrom, og objekter på stor avstand oppleves unntaksvis som alvorlig forstyrrende. Ofte vil det være andre inngrep eller moderne forstyrrelser i nærmiljøet som vil ha større betydning for opplevelsen enn et vindkraftverk i et bakgrunnslandskap.

6.5.2 Skiltede og tilrettelagte fornminner

Synlighetskartet viser at 1-5 turbiner vil være synlige fra de skiltede gravhaugene på Refsnes og fra hulveien på Østabø. Avstanden til nærmeste turbin er henholdsvis 2,7 km fra Refsnes og 2 km fra Østabø.

Noen turbiner vil teoretisk være synlige fra Steinslandsåto, men synlighetskartet tar ikke høyde for skjerming fra skog. Avstanden er også betydelig, ca. 12,6 km fra de nærmeste turbinene.

Vindkraftverket vil ikke være synlig fra kulturstien på Utboja eller bautasteinene på Grinde.

Vurdering

Refsnes og Østabø ligger i den visuelle nærsonen (1-4 km) der vindturbinene vil være til stede som et av de dominerende elementer i landskapsbildet. Vingenes rotasjon vil være et dynamisk element som kan ta fokus vekk fra kulturminnene. Ikke minst vil dette være negativt i en pedagogisk sammenheng. Dette vil svekke kulturminnenes lesbarhet noe, og medføre en endring av den historiske sammenhengen mellom kulturmiljø og landskapsomgivelsene. Dette vurderes å ha **middels negativt omfang** og tilsvarende **middels negativ konsekvens**.

6.5.3 Fredete bygninger

Vindkraftverket vil ikke være synlig fra den automatisk fredete låven i Stokkadal eller dalføret her for øvrig.

Vindkraftverket vil heller ikke være synlig fra Etne prestegård, men marginene er små, da et økende antall turbiner vil være synlige i nærområdene retning nordover. Avstanden er imidlertid så stor, 16,4 km til nærmeste turbin, at eventuell synlighet ville hatt svært liten betydning. Det er nærmiljøet i Etne som har størst betydning for autentisiteten og opplevelsen av kulturmiljøet, og et vindkraftverk i et perifert bakgrunnslandskap vil være helt underordnet.

Bygningsmiljøene på Sandsgaard og Fjelberg prestegård ligger like utenfor synlighetskartets dekningsområde. Dette indikerer likevel mer enn tydelig at vindkraftverket ikke vil være synlig fra disse to kulturmiljøene.

Vurdering

Samlet vurdert vil tiltaket medføre **intet omfang** og **ingen konsekvens** for fredete bygninger.

6.5.4 Automatisk fredet og listeførte kirker

Synlighetskartet viser at Vats kirke ligger helt i grenseland for 1-5 synlige turbiner. Skog på Hovda vil muligens også skjerme. Avstanden er mellom 4,6 – 7,5 km. Den mulige visuelle påvirkningen antas å bli begrenset.

Vindkraftverket vil ikke være synlig fra Imsland, Skjoldastraumen, Vikebygd eller Nedstrand kirker.

Av de tre kirkene i Etne vil vindkraftverket heller ikke være synlig fra Gjerde eller Grindheim kirker. Noen turbiner vil være synlig fra den automatisk fredete Stødle kirke. Avstanden til nærmeste turbin er 16,9 km. Synligheten vil derfor ha svært begrenset innvirkning på kontekst og opplevelsesverdi. De visuelle virkningene vil også ha en helt underordnet betydning i forhold til de nære inngrep.

Vurdering

Samlet vil tiltaket medføre **lite negativt omfang** automatisk fredet og listeførte kirker, med tilsvarende **liten negativ konsekvens**.

6.5.5 SEFRAK i de nære gårdsmiljø

Synligheten vil variere sterkt i de berørte dalførene. Turbinene vil stort sett ses i silhuett mot himmelen. Lokaliseringen til en annen landskapstype vil skape en viss opplevd distanse. Få synlige turbiner kompenseres av stor visuell dominans, turbinene vil derfor kunne oppleves som et negativt innslag i landskapsbildet som ikke harmonerer med tradisjonelle gårds- og kulturlandskapet. Tiltaket vil stort sett ikke endre bygningsmiljøenes historiske lesbarhet, som først og fremst knytter seg til den nære gårdskonteksten. Noe svekket sammenheng mellom kulturmiljøene og omgivelsene gjør likevel at tiltaket vurderes å ha **lite – middels negativt omfang** og **liten negativ konsekvens**.

6.5.6 Andre viktige kulturminner og kulturmiljø

Synlighetskartet viser 1-5 synlige turbiner sett fra Stuhaug gardsmuseum. Stuhaug ligger såpass inntil dalsiden at vindkraftverket vil fortone seg som kneisende høyt over, og for det meste være skjernet ved at de aller fleste turbinene vil befinne seg innenfor fjellkanten. Få synlige turbiner kompenseres noe av stor visuell dominans pga. kort avstand. De få men godt synlige turbinene vil derfor kunne oppleves som et negativt innslag i landskapsbildet som ikke harmonerer med den gårdskulturen og kulturlandskapsideene man her ønsker å formidle. Vindkraftverket vil lett kunne oppfattes som et forstyrrende fremmedelement for en del besøkende. Blikket må imidlertid løftes betydelig for at turbinene skal være særlig visuelt dominerende. Tiltaket vurderes å medføre **middels negativt omfang**, og tilsvarende **middels negativ konsekvens**.

Vindkraftverket vil ikke være synlig fra Vikedal bygdemuseum, slusene i Skjoldastraumen, Vikedal bru eller gamleveggen til Imsdal.

6.6 Oppsummering av omfang og konsekvens

Tiltakets negative omfang for noen av de viktigste kulturminner og kulturmiljø er sammenstilt og vurdert i tabell 6.1.

Tabell 6.1. Negativt omfang for kulturminner og kulturmiljø ved utbygging av Døldarheia vindkraftpark.

Kulturminnelokalitet/ -kategori	Verdi	Omfang (negativt)	Konsekvens (negativ)
Nærføring av adkomstvei			
Gravfelt med fire gravhauger (Askeladden 35194)	Middels	Middels	Middels
Visuelle virkninger fra vindturbinene			
Skiltede fornminner på Refsnes og Østabø	Stor	Middels	Middels
Fredete bygninger	Stor	Intet	Ingen
Automatisk fredet og listeførte kirker	Stor	Lite	Liten
SEFRAK i de nære gårdsmiljø	Middels	Lite – middels	Liten
Kulturmiljø Imsland	Stor	Intet	Ingen
Vikedal bygdemuseum	Middels	Intet	Ingen
Stuhaug gardsmuseum	Middels	Middels	Middels
Skjoldastrauen (sluse og fornminner)	Stor	Intet	Ingen
Vikedal bru	Stor	Intet	Ingen
Gamlevegen til Imsdal	Middels – stor	Intet	Ingen
Vurdert etter tiltak eller område			
Planområdet med vindturbiner		Stort	Liten
Adkomstvei (hovedalternativ)		Lite	Liten
Nettilknytning (hovedalternativ)		Ubetydelig	Ubetydelig
Vurdert etter type virkning			
Direkte virkninger		Intet	Ingen
Indirekte virkninger		Lite – middels	Liten - middels

6.7 Samlet vurdering

En samlet vurdering kan ikke være et gjennomsnitt av vurderingen av de enkelte lokaliteter eller kategorier kulturminner og kulturmiljø, da denne inndelingen først og fremst er et analytisk verktøy. Virkningene for kulturminnene i nærmiljøet vil også stort sett veie tyngre i forhold til visuelle fjernvirkninger.

Det er ingen konflikt med kulturminner eller kulturmiljø i planområdet for vindkraftverket. Tiltaket har derfor **ingen** direkte virkninger og konsekvenser for kulturminner.

Omfang og konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø i øvrig visuelt influensområde er samlet vurdert å medføre **liten - middels negativ konsekvens**.

7 FORSLAG TIL AVBØTENDE TILTAK

Gjennomføring av nødvendige § 9-undersøkelser vil kunne endre registreringsstatusen i planområdet. Det anbefales derfor at disse gjennomføres så tidlig som mulig i planprosessen.

Det bør vurderes å se på traseen for planlagt adkomstvei (hovedalternativet) og hvorvidt denne bør legges noe om for å unngå nærføring i forhold til det automatisk fredete gravfeltet. Eventuell omlegging av traseen bør også ta mest mulig hensyn til landskap og arealbruk i området.

På grunn av det lave konfliktnivået i forhold til kulturminner er det derfor ikke foreslått andre konkrete avbøtende tiltak.

8 DEFINISJONER

Automatisk fredet kulturminne

Kulturminner er viktige landskapselementer og kilde til informasjon og opplevelse. Kulturminneloven (LOV 1978 nr. 50 Lov om kulturminner) definerer kulturminner som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Kulturminner eldre enn reformasjonen (1537), spesifisert i kulturminneloven (kml.) § 4, er automatisk fredet, jf. § 3. Slike kulturminner kalles *automatisk fredete kulturminner*, eventuelt *forminner*.

Folkevandringstid

Perioden mellom ca. 400 – 570 e. Kr. Perioden har fått navn etter historisk kjente folkevandringer på kontinentet og i England, der de førte til dyptgripende samfunnsendringer.

Kulturlandskap

Den videste definisjonen av kulturlandskap er landskap som, i større eller mindre grad, er påvirket av mennesker. Det rene, upåvirkede naturlandskap er kulturlandskapets motsetning. Kulturlandskapet omfatter et vidt spekter av menneskelig påvirkning, fra jeger- og samlerkulturers lite kulturopåvirkede områder, via beitelandskap og jordbrukslandskap til bylandskaper som nesten i sin helhet er menneskeverk. I kulturhistorisk sammenheng er begrepet oftest knyttet til jordbrukets kulturlandskap, med rester av kulturlandskap og kulturminner fra ulike tidsperioder etter ulike driftsformer og arealbruk. Landskap med stor tidsdybde og mangfold har ofte betydelige estetiske kvaliteter, og utgjør en unik kunnskaps- og opplevelsesressurs.

Kulturminne

Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Kulturmiljø

Områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Løsfunn

Funn av oldsaker uten nærmere opplysninger om funnforholdene, som oftest enkeltgjenstander. Løsfunn er vanligvis funnet av ikke-fagfolk. Typiske løsfunn er redskaper av flint funnet på dyrket mark.

Nyere tids kulturminne

Etterreformatorisk tid (etter 1537) kalles generelt for nyere tid, og kulturminner fra denne perioden for *nyere tids kulturminner*. Slike kulturminner er, med unntak av hus fra perioden 1537-1650, ikke automatisk fredet og har ikke et formelt vern, men kan fredes ved vedtak. Vedtaksfredninger gjelder vanligvis spesielt bevaringsverdige hus oppført etter 1650. Regulering til *spesialområde bevaring* etter plan- og bygningsloven er en langt vanligere måte å sikre verneverdige kulturminner fra nyere tid på. Sefrak er en landsomfattende registrering av faste kulturminner – SEFRAK – startet i 1974-75. Registeret omfatter i hovedsak bygninger og ruiner (med unntak av kirker) oppført før 1900.

Oldsak

Det tradisjonelle begrepet for menneskeskapte gjenstander fra oldtiden. Brukes til tider også om tilsvarende funn fra middelalder. I juridisk terminologi dekkes begge av uttrykket løse kulturminner. Artefakt er et annet ord for slike gjenstander som ikke innebærer noen aldersbegrensning.

Verdi

En vurdering av hvor verdifullt et område, lokalitet eller kulturmiljø er.

Visuelt influensområde

Det området der tiltaket er forventet å være nevneverdig tilstede i landskapsbildet, og dermed endrer/påvirker landskapsopplevelsen.

SEFRAK og bygningsarv

SEFRAK er en landsomfattende registrering av faste kulturminner – SEFRAK – startet i 1974-75. Registeret omfatter i hovedsak bygninger og ruiner etter bygninger (med unntak av kirker) oppført før 1900, i noen tilfeller også fram til 1940. For Finnmark ble grensa for innføring i registeret satt til året 1945. For å redusere et videre ukontrollert tap av vår eldste bygningsarv vedtok stortinget 3.3.2000 en lovendring av kulturminneloven (kml. § 25 annet ledd) som pålegger kommunene meldeplikt ved rivning /vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850. Bakgrunn for valg av årstallet 1850 som tidsskille, må sees ut fra at midten av forrige århundre markerte en omfattende økning i byggeaktiviteten her i landet. Byggeskikk og materialbruk endret seg også i en betydelig grad fra omkring 1850.

Steinalder

Samlebetegnelse på den lengste perioden i forhistorisk tid. I norsk og skandinavisk sammenheng er perioden delt inn i eldre steinalder (mesolitikum) i tiden ca. 9500 – 4000 f. Kr. og yngre steinalder (neolitikum) i tiden ca. 4000 – 1800 f. Kr. Defineres først og fremst ved at ulike typer bergarter, bl.a. flint, er et av de viktigste redskapsmaterialene. Eldre steinalder omfatter rene jeger- og sankersamfunn, mens yngre steinalder karakteriseres av introduksjonen av og et gryende jordbruk/husdyrhold. Det er også en del forskjeller i materiell kultur mellom de to periodene.

9 REFERANSER

Andreassen, E. 2011. *Døldarheia vindpark. Vurdering av støy til omgivelsene*. Fagrapport med støysonekart. SINUS AS, Stavanger.

Birk Nielsen. 2007. Store vindmøller i det åpne land – en vurdering av de landskabelige konsekvenser. Utarbeidet av Birk Nielsen – Landskapsarkitekter, for Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen. Danmark. <http://www.skovognatur.dk/Udgivelser/2007/Storevindmoller.htm>

Hettervik, G. 1996. *Vakre landskap i Rogaland: registrering, evaluering og prioritering av verdifulle landskap i Rogaland: et landskapsprosjekt fra Rogaland fylkeskommune, regionalplanavdelingen*.

Idsøe, R. 2011. *Døldarheia vindkraftpark. Konsekvenser for landskap*. Fagrapport. Ambio Miljørådgivning AS, Stavanger.

Miljøverndepartementet. 2005. Retningslinjer for behandling av støy i arealplanlegging. http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/lover_reglere/retningslinjer/2005/T-1442-Stoy-i-arealplanlegging.html?id=278741

Norges geologiske undersøkelse (NGU), løsmassekart: <http://www.ngu.no/kart/>

Riksantikvaren. 2003. Kulturminne og kulturmiljø i konsekvensutgreiingar.

Riksantikvaren. 2005. Kulturminneinteresser og vindkraftutbygging. Riksantikvarens foreløpige oversikt over områder med meget stor konflikt knyttet til etablering av landbaserte vindkraftanlegg for kyststrekningen fra Finnmark til Vest-Agder.

Selfors, A. og Sannem, S. 1998. Vindkraft - en generell innføring. Rapport 19, Norges vassdrags- og energiverk.

Statens vegvesen 2002. *Vegvalg. Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner*. Utgitt av Statens vegvesen og Vegdirektoratet.

Statens vegvesen. 2006. Håndbok 140. Metodikk for ikke prissatte konsekvenser. Oslo.

Kilder på internett:

Askeladden – Riksantikvarens nettbaserte kulturminnedatabase: www.riksantikvaren.no/

Direktoratet for naturforvaltning, Naturbase med temaet kulturlandskap:

http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/NB3_viewer.asp

Listeførte kirke i influensområdet:

<http://www.etne.kyrkja.no/doc/brosjyre%20om%20kyrkje%20i%20Etne%20kommune.pdf>

<http://www.tysver.kommune.no/getfile.php/Bilder/Kultur/PDF/Nedstrand%20Kyrkje.pdf>

<http://www.etne.kyrkja.no/doc/brosjyre%20om%20kyrkje%20i%20Etne%20kommune.pdf>

<http://home.online.no/~stskartl/kyrkjene.html>

[http://www.olen.kommune.no/artikkel.aspx?Mld1=520&Ald=317](http://www olen.kommune.no/artikkel.aspx?Mld1=520&Ald=317)

Skilta fornminner i Rogaland: www.fornminner.no

Stuhaug gardsmuseum: <http://www.stuhaug.no/index.htm>

<http://www.olavsrosa.no/objektinfo.aspx?id=666545>

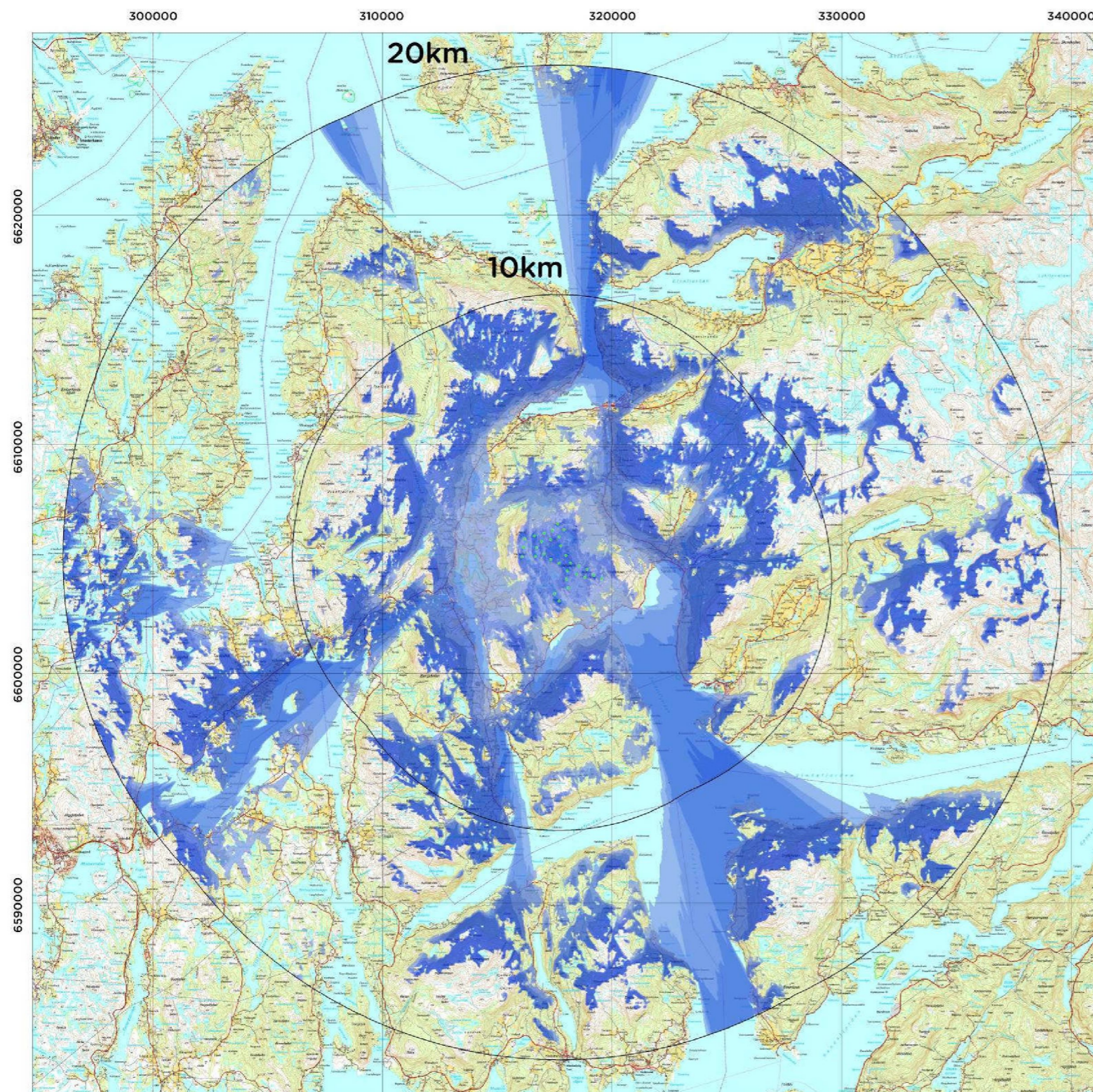
Temakart Rogaland: <http://www.temakart-rogaland.no/default.aspx?gui=1&lang=3>

Muntlige kilder:

Knut Erik Gjerde – Døldarheia Sameigarlag

10 VEDLEGG: VISUALISERINGER

- 10.1 Synlighetskart
- 10.2 Visualisering fra Aksla
- 10.3 Visualisering fra Kolltveit
- 10.4 Visualisering fra Ilsneset
- 10.5 Visualisering fra Sandeid
- 10.6 Visualisering fra Steinsland næringspark
- 10.7 Visualisering fra Knapphus
- 10.8 Visualisering fra Vikedal
- 10.9 Visualisering fra Øvre parkeringsplass, Olalivegen/Oppheim
- 10.10 Visualisering fra Ølen


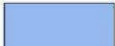
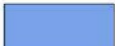




Synlighetsanalyse Døldarheia vindpark

Tegnforklaring

• Turbiner, Døldarheia

Synlige turbiner

Antall	
	0
	1-5
	6-11
	12-19
	20-30

Kartgrunnlag:
Terrengmodell: DTM25 i ytre områder,
5-meters høydekoter i indre områder.
Rasterkart: N50 Raster

Synlighetsanalysen er utført med
Global Mapper's View Shed Tool.

Innenfor 10km er analysen utført med en
vindmøllehøyde på 125 meter. Mellom
10km og 20km er det brukt 80 meter.

Koordinatsystem: UTM32/EUREF89

Dato: 15.06.2011















10.9 Visualisering fra Øvre parkeringsplass, Olalivegen/Oppheim



